

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Тема: **Југословенско посланство у Лондону: 1945-
1947**

Ментор:

проф. др Љубодраг Димић

Студент:

Димитрије Млађеновић

ИС 17/19

Београд, септембар 2018.

Садржај

<i>ПРЕДГОВОР</i>	<i>3</i>
<i>УВОД</i>	<i>6</i>
<i>УСПОСТАВЉАЊЕ АМБАСАДЕ У ЛОНДОНУ 1945. ГОДИНЕ</i>	<i>10</i>
<i>ЈУГОСЛОВЕНСКА АМБАСАДА О РАДУ БРИТАНСКОГ ПАРЛАМЕНТА</i>	<i>19</i>
<i>Дебата у Доњем дому британског Парламенета</i>	<i>19</i>
<i>Краљева (престона) беседа у Парламенту 1946. године</i>	<i>26</i>
<i>Краљева (престона) беседа у Парламенту 1947. године</i>	<i>28</i>
<i>ИЗВЕШТАЈИ О ПОЛИТИЧКОЈ ЈАВНОСТИ У ВЕЛИКОЈ БРИТАНИЈИ</i>	<i>30</i>
<i>КРИТИКА РАДА АМБАСАДЕ</i>	<i>39</i>
<i>ТРШЋАНСКО ПИТАЊЕ</i>	<i>46</i>
<i>ПОСЕТЕ БРИТАНСКИХ ПОЛИТИЧАРА У ЈУГОСЛАВИЈИ</i>	<i>50</i>
<i>БРИТАНСКА АМБАСАДА У БЕОГРАДУ</i>	<i>59</i>
<i>Споразум о војним набавкама</i>	<i>59</i>
<i>Британски амбасдори и југословенски званичници</i>	<i>62</i>
<i>ЗАКЉУЧАК</i>	<i>68</i>
<i>КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:</i>	<i>71</i>

ПРЕДГОВОР

Други светски рат, односно све околности које су пратиле његов ток и завршетак, довеле су до огромних промена, у сваком смислу, на дубоко подељеној територији Балканског полуострва. Једна од најважнијих промена било је и успостављање новог режима и промена државног система у Југославији. Нови, комунистички, режим представљала је Комунистичка партија Југославије, која је у вихору рата и окупације од стране сила Осовине, искористила тренутак да, поред борбе за ослобођење од окупатора, спроведе и тиху револуцију, која јој је донела власт током и након завршетка рата. Иако су темељи ове власти постављени још за време борбе против окупатора, најважнији задатак новог режима у мирнодопском периоду који је следио, макар када је у питању спољна политика, био је да осигура , прво признање легитимности власти, па затим и своје место на политичкој сцени света.

Велика Британија је непосредно пред почетак Другог светског рата, у Краљевини Југославији, имала највећи утицај у дотадашњој историји билатералних односа двеју земаља. Овај утицај настављен је и током Другог светског рата, па је тако британска влада помагала прво четнички, па онда и партизански покрет у борби против окупатора, док је емигрантска југословенска влада обитавала и функционисала у Лондону. Поред тога, Велика Британија била је један од три главна савезника Југославије у рату, поред, пре свега, СССР-а и САД-а, и једна од великих победничких сила које су кројиле мапу света након завршетка рата. Све ове чињенице указују на огромну важност политичких односа између Југославије и Велике Британије и током рата, али посебно након његовог завршетка.

Ови односи између две земље одвијали су се пре свега путем комуникације између југословенске и британске владе, а та комуникација се у највећем броју случајева водила преко амбасада, британске у Београду, и југословенске у Лондону. Управо је југословенска амбасада, односно посланство у Лондону, у периоду непосредно након завршетка Другог светског рата, тема овог мастер рада.

Рад представља покушај да се у највећој могућој мери приступи разумевању рада саме амбасаде у Лондону, њеном функционисању и положају у комплексним, југословенско-британским односима. Разумевање ових односа је други, али не и мање важан циљ овог рада. Баљење самом институцијом амбасаде у Лондону немогуће је без дубоког улажења у тему односа између две земље, пре свега због чињеница да су они, први и основни циљ саме амбасаде.

Хронолошки, рад се бави периодом од прве две и по године након завршетка Другог светског рата. Ова хронолошка одредница узета је како би се направио прави увид у рад амбасаде након постављања новог режима и самим тиме, новог начина функционисања амбасаде. Такође, овај период представља један од кључних тренутака у историји Југославије, а југословенско-британски односи су представљали један од најважнијих политичких фактора у том кључном тренутку.

Рад је изложен на хронолошко-тематски начин. Конципиран је тако да га поред уводног дела, у коме је дат кратак сиже југословенско-британских односа током Другог светског рата, чине још седам целина. Прве четири целине баве се функционисањем југословенске амбасаде у Лондону, њеним извештајима, и њеном преписком са Министарством иностраних послова југословенске владе, пета целина бави се кључним политичким питањем везаним за односе ових двеју земаља, Тршћанским питањем, док се шеста и седма целина баве важним догађајима, везаним за британско-југословенске односе, који су се дешавали у Југославији, пре свега у Београду, а без којих се не може имати потпуни увид у ове односе.

Рад је истраживачки, и заснива се пре свега на архивској грађи. Истраживање је засновано на коришћењу необјављених извора и литературе. У истраживању је највише коришћена грађа из Политичке архиве Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије. Такође коришћена је и грађа Архива Југославије, и то из фондова Централни комитет Савеза комуниста Југославије (ЦКСКЈ) и Телеграфска агенција Нове Југославије (ТАНЈУГ). За разумевање општег политичког контекста, без кога би овај рад било немогуће написати, заслужна је литература, која се пре свега бавила спољнополитичком историјом послератне Југославије. Када је у питању општи политички контекст, коришћена су пре свега дела Бранка Петрановића, *Историја Југославије 1918-*

1988, том II и III, Љубодрага Димића, *Југославија и Хладни рат: огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита: (1944-1974)*, и Ђоке Трипковића, *Прилике у Југославији и Велика британија 1945-1948*. За разумевање унутрашњег уређења Југославије заслужно је највише дело Бранка Петрановића, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, док је помоћ при приступању Тршћанском питању највише представљало дело Бојана Димитријевића и Драгана Богетића, *Тршћанска криза 1945-1954, Војно-политички аспекти*. Коришћени су још и чланак Слободана Селенића, *Југословенска дипломатија 1945-1950; Стварање партијске дипломатије*, и зборник радова *Интелектуалци и рат 1939.-1947*. који су приредили Драго Роксандић и Ивана Цвијовић Јаворина.

Тема овог мастер рада изабрана је на основу мојих личних интересовања, а у договору са професором Љубодрагом Димићем. Ова тема ми је и пре почетка писања рада била донекле блиска, с обзиром да сам се са радом југословенског посланства у Лондону упознао током писања свог дипломског рада „Просветни инспектор у Лондону у међуратном периоду“.

УВОД

Британија је до 1939. године по свој прилици била најутицајнија велика сила на Балкану, међутим те године је та чињеница знатно уздрмана. Немачка агресивна спољна политика која је достигла свој врхунац окупацијом Чехословачке и нападом на Пољску, чиме је започео Други светски рат, директно је утицала и на спољну политику балканских земаља. Пораз Француске, јуна 1940. године утицао је на долазак германофилских влада у Бугаској и Румунији. Британија је у више наврата покушавала да створи јачи савез на Балкану који би повезао у највећој мери Југославију, Бугарску, Грчку и Турску, а радила је и на повезивању Мађарске и Бугарске са Југославијом. То је озбиљно осујећено када је Бугарска 1. марта 1941. године приступила Тројном пакту, док су тада већ увелико немачке трупе могле проћи кроз Мађарску, Румунију и Бугарску, и несметано функционисати. Истовремено, британска влада и дипломатија биле су стално у разматрању, а по свој прилици и контактима са антифашистичким снагама у Југославији. Добивши ултимативну ноту од Немачке да се изјасни, Југославија је 25. марта 1941. године приступила Тројном пакту. Међутим, у редовима официра, цркви и војсци владало је велико антифашистичко расположење. Велику улогу у антифашистичкој атмосфери имали су многи политичари, од којих највише Вјаћеслав Вилдер и Срђан Будисављевић из Самосталне демократске странке, Савез Земљорадника на челу са Миланом Гавриловићем, „народној одбрани“, удружењима: Соко, Феријални савез, Јадранска стража итд. У свему томе неретко се провлачила и британска дипломатија, а Николај Велимировић, јерарх Српске православне цркве, одржавао је посебне везе са англиканском црквом. Сам Винстон Черчил у својим мемоарима спомиње „Конспираицију“ Српског културног клуба.¹ Приступање је довело до тога да у Југославији група официра, на челу са генералима Боровојем Мирковићем и Душаном Симовићем, уз велику политичку подршку, као и подршку самог народа изврши војни пуч и смени владу Цветковић – Мачек. По свој прилици британска дипломатија и обавештајне службе биле су умешане у овај догађај. Краљ Петар II Карађорђевић проглашен је пунолетним, а кнез

¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије том 1*, Београд, 1988, 363; 373,374 – 377.;

Павле Карађорђевић доцније интерниран. Нову владу саставио је Душан Симовић.² То је знатно пореметило Немачку, која је 6. априла напала Југославију и војно је поразила за 11 дана. Југославија је капитулирала 17. априла, док је влада са краљем емигрирала у Грчку. Ентони Идн је дан по окупацији Југославије, означио југословенску владу у избеглиштву као јединог легитимног представника Југославије у емиграцији, која је углавном уз помоћ и утицај Велике Британије боравила наредне три године, у Јерусалиму, Каиру и Лондону. Саму владу карактерисала су велика супарништва српских и хрватских политичара, а Британија је, уколико је исказивала занимање, наставила своје залагање за федеративна уређења Југославије приликом тих спорова. Све до децембра 1943. године, Велика Британија одржавала је односе искључиво са југословенском владом у емиграцији, док је тада одлучено да се уједно помаже и партизански покрет, чиме су НОВЈ и његове тековине и формално признати. Ипак, политика британске владе почела је да се мења још марта 1943. године, што је, по свој прилици, било због пораза четника на Неретви. Исте године, партизански покрет успоставио је и званичне односе са британским официрима. Британска влада је поред војне помоћи такође разматрала и политичка питања, од којих је најбитније било евентуално будуће уређење Југославије.³

Британија је почела озбиљно утицати на рад југословенске владе у емиграцији, па је тако утицала на смену влада Слободана Јовановића, који је имао приличне симпатије према четничком покрету, и постављање слабије личности, Божидача Пурића и чиновничке владе. Британска политика одлучила се временом и за напуштање четничког покрета, а утицала је и на то да се умереније грађанске странке споразумеју са НОВЈ-ом. Разговори између нових власти из редова НОВЈ-а са југословенском краљевском владом, свакако уз посредништво Британаца, где је најистакнутију улогу имао Фицрој Меклејн, постали су могући маја 1944. године када је за председника владе постављен Иван Шубашић. У пролеће 1944. године, врховни штаб Британије примао је изасланике НКОЈ-а.⁴ Након десанта на Дрвар, Јосип Броз Тито је једва успео да се извуче из битке и да се совјетским авионом домогне острва Вис, на коме су се налазили британски командоси и да ту настави даље дипломатске активности са савезницима. Британци су, сматравши да му

² Бранко Петрановић, *Историја Југославије том 2*, Београд, 1988, 388.

³ *Исто*, 299.

⁴ Национални комитет ослобођења Југославије формиран је на другом заседању АВНОЈ-а 1943. године и представљао је највишу извршну власт – владу, у Југославији.

је тим догађајем делимично ослабљена позиција, планирали да на Вис доведу и краља Петра II, али то нису успели због превеликог отпора новог руководства у Југославији. Британске власти, су се ипак и даље залагале да очувају интерес монархије у Југославији, па су константно о томе преговарали са Јосипом Брозом. Вишким споразумом, влада у емиграцији признала је НОВЈ, осудила издајнике „који су јавно или прикривено сарађивали са непријатељем“, прихватила да се питање питање будућег уређења државе решава након ослобођења земље и истакла је да ће се залагати за подржавање НОВЈ-а до даљњег.⁵ Вишким споразумом, није укинут паралелизам двеју влада, али од тада су њихове активности координисане. Британске власти нису биле баш задовољне што већ тада није створена јединствена влада, а у односима са НОВЈ-ем током 1944. године су углавном истицале тежње да се не уводи комунизам и насилно наметање воље средствима војне помоћи НОВЈ-у. Британско ваздухопловство учествовало је и у завршним операцијама ослобођења Србије 1944. године. Пуковник Ралф Стивенсон, британски амбасадор у Лондону, био је један од главних посредника састанка Ивана Шубашића и власти НКОЈ-а, на челу са Јосипом Брозом. Примена споразума Тито – Шубашић, наставила се потврђивати преговорима двеју власти током октобра и новембра 1944, алије свее мање било извесно да ће постојати уопште могућност обнове монархије. У то време, дипломатија Британије тежила је обезбедити демократске слободе и вишестраначки систем у Југославији, а јануара 1945. године, енергично се противила било каквим споразумима Југославије и Бугарске, који су тада планирани под покровитељством СССР-а. У договорима са СССР-ом тежили су утицати на примену споразума Ивана Шубашића и Јосипа Броза и коначно стварање привремене владе, међутим, водећим личностима из британске дипломатије било је јасно да већ тада нису имали значајнијег утицаја на тај исход. Тежили су проширењу АВНОЈ-а са предратним политичарима. Привремену владу Демократске федеративне Југославије (ДФЈ). која је основана 7. марта 1945. године, Велика Британија признала је међу првима, уз САД и СССР. Ипак, сама ДФЈ била је готово у потпуности у рукама КПЈ, а Винстон Черчил ће за време Постдамске

⁵ Љубодраг Димић, *Југославија и Хладни рат, Огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита (1944-1974)*, Београд, 2014, 40.

конференције истицати своју разочараност у њен рад, док се у историографији често ови догађаји сматрају „умирањем његове политике“.⁶

⁶ Б. Петрановић, *Историја Југославије 2*, 325 – 331; 386 – 388.

УСПОСТАВЉАЊЕ АМБАСАДЕ У ЛОНДОНУ 1945. ГОДИНЕ

Ново југословенско посланство односно амбасаду која је настала након завршетка Другог светског рата у Лондону, у име Комунистичке партије Југославије, представљао је Љубо Леонтић⁷. Он је ступио на ову функцију 30. маја 1945. године, на којој је наследио бишвег посланика у Лондону, Богољуба Јевтића, који се на том положају налазио од септембра 1943. године⁸, након протоколарне посете Ентони Идну⁹. Током ове посете Идну је, како сам Леонтић каже, „ковенционално“ али и „срдачно“ понудио његове и услуге *Foreign Office*-а¹⁰. Идн се у разговору са Леонтићем распитивао да ли је он Србин или Хрват, а исказао је и интересовање према Далмацији, а посебно према „лепом граду Дубровнику“.¹¹ Идн је даље у разговору са Леонтићем напоменуо да се током свог боравка у Сан Франциску сусрео са др. Иваном Шубашићем „који је био тако пажљив да га посети“¹². Напоследку је обавестио др. Леонтића да је британски краљ тренутно одсутан, али да ће он средити да Леонтић буде примљен код краља наредне недеље када се краљ

⁷ Љубо Леонтић је рођен 1887. године у Студенцима код Имоцког. Студирао је право у Загребу и Прагу где је стекао докторат 1911. године, а затим сликарство у Минхену и Прагу, где је 1914. год. завршио Уметничку академију. У раздобљу пред Први светски рат био је активан у „Југословенској уједињеној националистичкој омладини“, где је заговарао рушење Аустро-Угарске монархије и уједињење хрватских земаља са Србијом и Црном Гором. Након почетка Првог светског рата емигрирао је у Италију, где је у Риму с осталим јужнословенским политичким емигрантима из Аустро-Угарске учествовао у оснивању „Југословенског Одбора“ и добровољачких војних постројби (Јадранска легија). Године 1915. емигрирао је у Јужну Америку. Након Првог светског рата, као присталица левог крила „Самосталне демократске странке“, заговарао је сарадњу са Комунистичком партијом Југославије. Био је истакнути члан ОРЈУНЕ. Од 1924. године до 1941. године био је адвокат у Сплиту, а од 1941. године до 1943. године налазио се у италијанском заробљеништву на Липарским острвима. Након капитулације Италије 1943. године придружио се Народноослободилачком покрету Југославије. Изабран је за члана Представништва АВНОЈ-а на његовом другом заседању у новембру 1943. године. Након рата био је подсекретар Министарства иностраних послова Југославије, као и амбасадор Југославије у Лондону и члан државног посланства у УН-у од 1945. до 1948. године. Преминуо је 1973. године у Загребу.

⁸ Слободан Селенић, „Југословенска дипломатија 1945-1950: стварање партијске дипломатије“ у: „*Annales, series historia et sociologia*“, Копар 24/2014, 555.

⁹ Роберт Ентони Идн (рођен 12. јуна 1897. године, преминуо 14. јануара 1977. године) био је британски политичар, члан конзервативне странке, дугогодишњи министар иностраних послова и премијер Уједињеног Краљевства од 1955. године до 1957. године. Супротставио се Чемберленовој политици попуштања Хитлеру, те је 1938. године поднео оставку на место министра иностраних послова. По избијању Другог светског рата у Чемберленовој, а потом и Черчиловој влади био је министар рата и министар задужен за питања доминиона. Крајем 1940. године ступа на положај министра иностраних послова, на ком ће остати до краја рата. Наследио је Черчила на месту премијера 1955. године.

¹⁰ *Foreign office* је Британско Министарство иностраних послова.

¹¹ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА), ПА 1945 8. Енглеска.

¹² ДА, ПА 1945 8. Енглеска.

врати са свог путовања. Леонтић је након овог разговора отишао у протоколарну посету г. Џону Монку¹³ који му је том приликом дао сва нужна упутства за предају акредитива.¹⁴

Након овог првобитног контакта новог амбасадора у Лондону, Леонтића, са британским властима, он је већ 8. јуна известио да је тог дана предао опозивна и акредитивна писма *Foreign Office*-у, тј. Орме Саргенту¹⁵ који га је примио. Леонтић је био у пратњи функционера амбасаде др Рибаржа, Коса, Протића, Миленковића, Лилића и Пешића. Током свог разговора са Саргентом, Леонтић је известио, да је онако тек успутно, истакао чињеницу да су се у Народном фронту нашли истакнути људи свих странака, па чак и читаве странке, као што су нпр. српска Земљорадничка странка и хрватска ХСС, осим незнатне мањине која је изгубила утицај у народу. Такође Леонтић је нагласио и да су скоро сви чланови Самосталне демократске странке, странке којој он припада, повезани непосредно са Народним фронтом. У наставку разговора, када су Леонтић и Саргент дошли на тему диктаторског режима од 1929. године, Саргент је сугерисао Леонтићу на опасност да југословенски народ из једне диктатуре падне у другу, на шта Леонтић је одговорио како је југословенски народ сит диктатуре, те превише љубоморан на своју независност и слободу да би се помирио са било чијом диктатуром, као и да је уосталом сав народ у народноослободилачком покрету, те да у том случају не може бити реч о било каквој диктатури. Тема је настављена када је Саргент истакао: „Да али код Вас је комунистичка партија она која диктира свима. Иако је она у мањини, ипак има сву власт у рукама“¹⁶, на шта је Леонтић одговорио: „И по писању целе енглеске штампе могао сам запазити да овде постоје предрасуде о комунистичкој партији код нас, и о нашем народноослободилачком покрету, уопште. Међутим, и ми, појединци, који нисмо чланови комунистичке партије, и наше странке, нарочито баш сељачке странке, ослободиле су се тих предрасуда, јер су у току четворогодишње борбе имале довољно прилике да упознају патриотизам комуниста и велику улогу комунистичке партије баш у решавању националних питања. Да није било комунистичке партије – једине која се није

¹³ Џон Монк је био британски дипломата при двору Његовог Краљевског Височанства, од 1945. до 1950. године.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Орме Саргент (рођен 31. октобра 1884. године, преминуо 23. октобра 1962. године) био је британски дипломата и политичар. Школовао се у Швајцарској, где се припремио за дипломатску службу. У *Foreign Office* је ступио 1906. године.

¹⁶ Исто.

компромитовала за време прошлих режима – никаква друга сила не би могла више да повеже народе у Југославији после међусобног крвопролића које су системски изазивали италијански фашисти и немачки нацисти преко Павелићевих усташа, Недића, Љотића, Рупника и осталих квислинга и колаборациониста, као што је оно нешто Срба око Драже Михајловића и оно нешто Хрвата око Мачека.“¹⁷

Након разговора са Саргентом, Леонтић је отишао и код краља на аудијенцију. О разговору са британским краљем, Леонтић је у свом извештају истакао неколико ствари. Он је нагласио да га је краљ задржао у дужем разговору него што је то уобичајено, да краљ није споменуо ниједну особу по имену сем Тита, да се детаљно распитивао о појединим федералним јединицама и односима народа у „федералној и демократској Југославији“. Такође, краљ се распитивао и да ли су се и поред различитих религија унутрашњи односи консолидовали, на шта му је Леонтић одговорио да је „борба против окупатора сјединила све народе Југославије без обзира на разлике у религији или ма какве друге разлике. Религије су код нас потпуно равноправне и вероисповедање је потпуно слободно“¹⁸. Краљ се такође распитивао о ратним штетама у Југославији генерално, као и за појединачне покрајине. Између осталог, краљ се интересовао и шта је сам Леонтић радио током рата (био интерниран од стране Италијана), те када је упознао Тита, да би на крају посете краљ затражио од Леонтића да му представи све чланове Амбасаде који су дошли са њим. Леонтић је на крају овог извештаја нагласио да је описао овај његов сусрет са британским краљем оволико детаљно зато што га сматра јако битним, јер како је он рекао, “на овај начин је ДФЈ била призната не само *de facto* већ и *de iure* као нова држава: федеративна и демократска Југославија, са свим њеним легалним атрибутима и вањским обележјима, на основу конститутивног акта из заседања АВНОЈА, у Јајцу 29.11.1943.“¹⁹

Што се тиче самог функционисања амбасаде, неке податке можемо извући из извештаја који су достављени још раније током 1945. године, тачније марта месеца, генералу Владимиру Велебиту²⁰ у коме је један од функционера амбасаде (Рибарж)

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

²⁰ Владимир Велебит (рођен 19. августа 1907. године, преминуо 29. августа 2004. године) био је правник и дипломата. Рођен у Задру, школовао се у Темишвару, Трсту и Бечу а студирао право у Загребу и Паризу. У Истанбулу је 1939. године упознао Тита када је и постао члан КПЈ. Након рата је вршио функцију помоћника

обавестио да су за функционисање амбасаде у том тренутку била потребна два саветника (Миленковић и Протић), три секретара (Азабагић, Коренић и Почек) који би вршили преписку, шифровали и обављали остале послове у вези са амбасадом, такође један благајник (Танасковић), као и један особа за пријем и одашиљање поште (Аћимовић). У извештају даље пише да је смањен број техничког особља које би остало у Лондону на минимум као и да је ово привремено решење док се не успостави директна веза Београда са осталим југословенским посланствима. Такође у извештају, функционер амбасде, је предложио смену просветних референата Суботића и Кенејчика и постављање новог.²¹ Велебит је у свом одговору прихватио све предлоге који су му упућени из Лондона, и налажио да се наведени просветни референти упуте назад у домовину. Ова преписка између амбасаде у Лондону и функционера саме владе Југославије представља добар пример како је генерално функционисало пословање на вези амбасада – Министарство иностраних послова, односно Министарство је очекивало да сама амбасада у вези свих битних питања достави њему кључне информације као и аргументовани предлог шта учинити поводом тих истих питања, док би министарство у већини случајева послало потврду овог предлога, а у ређим ситуацијама обавестило амбасаду да предузме неки други ток акције.²²

Новопостављени амбасадор у Лондону, Љубо Леонтић, се већ на почетку мандата на својој новој функцији суочио сам одређеним проблемима. Како је сам Леонтић јавио из Лондона јуна месеца 1945. године, у часопису „Time and Tide“ је изашао чланак у коме се, како он сам наводи, напада његова личност и износи низ неистина везаних за његову прошлост. Леонтић је у свом писму Министарству иностраних послова Југославије написао следеће – „Поводом напада часописа „Time and Tide“ затражио сам Вашу дозволу да тужим ради клевете уредништво часописа и анонимног писца, ако Ви то сматрате политички опортуним. Добро сам оцијенио политичке и правне последице таквог поступка пред судом. „Time and Tide“ је реакционарни часопис, који доноси редовно написе против СССР, бранећи системски пољске емигранте и остале реакционарне групе,

министра за спољне послове, водио је преговоре са савезницима у вези Тршћанске кризе, а након тога је био и амбасдор у Риму па затим и у Лондону где је припремио прву Титову посету западу, као првог комунистичког државника који је посетио Уједињено Краљевство.

²¹ Исто.

²² Исто.

док је сав испуњен градивом најнатражније садржине. У резултат тужбе немам разлога да сумњам. Доказни материјал, који могу да изнесем пред суд, утврдио би клевету. Тај материјал разоткрио би многе ствари и осветлио личности из политичких догађаја који су претходили државном удару 6. јануара 1929. године. „Орјуна“²³ је основана 1919. године, док се фашизам у Италији појавио 1923. године. Ја нисам оснивач „Орјуне“ нити је та организација при свом оснивању била фашистичка. Ја сам приступио „Орјуни“ 1924. године, с наком да спријечим уједињење те организације са четничким удружењем које је краљ Александар хтео да употреби за свој већ онда припреман државни удар, по угледу на Мусолинијев поход на Рим. Приступио сам „Орјуни“ под изричитим условом да се одмах обуставе улична политичка разрачунавања, нарочито напади на комунисте, ХРСС и земљораднике, који су баш у то време били учестали, а који су по мом приступању заиста и престали, осим спорадичних случајева што су их насумице изазвали убачени провокатори. За многе такве случајеве могу се пружити докази. Јевђевићев „Видовдан“, макар гласник војвођанских Орјунаша, називао ме је комунистом. Мој положај тада био је врло тежак, али ја се нисам устручавао да се примим ризикантног задатка у увјерењу да користим опћој ствари. Иступио сам из „Орјуне“ 1927. године јер нисам више био у стању да спречим сукобе које су и даље изазивали провокатори. Међутим, ја сам кроз ово време радио на организовању заједничког фронта опозиције, и у ту сврху дао иницијативу за оснивање СДК. Члан СДС постао сам 1927. године, кад је СДС прешла у опозицију и кад се основала СДК. Никад нисам био у странци која је била у влади, док сам од уласка СДК у владу, после споразума Цветковић-Мачек, водио жестоку опозицију у СДС односно у СДК, тражећи упорно (већ од 1927. године) да се успоставе везе са СССР-ом, да се легализује комунистичка партија, да се укину закони за заштиту државе и суд за заштиту државе, да се даде општа амнезија свим политичким кажњеницима. По схватању овдашње средине, такве се ствари решавају само на суду, који је за клеветнике уистину оштар. Како иза овог написа сигурно стоје наши емигранти, судски поступак открио би нам позадину те кампање која ће се и наставити, ако им се не заврне шијом. Ради одштете од пар хиљада фунти, на што би клеветник у нашем случају морао бити осуђен, редакција би коначно открила писца, а сам писац био би приморан да се позове на своје информаторе, те би тако

²³ ОРЈУНА или Оранизација југословенских националиста, била је политичка организација која се залагала за идеју да јужнословенска племена чине једну, југословенску нацију. Настала је 25. јануара 1921. године у Сплиту, а њено постојање завршено је са увођењем Шестојануарске диктатуре 1929. године.

ми постигли свој циљ.“²⁴ Из овог Леонтићевог писма можемо претпоставити које су то оптужбе изнете на његов рачун, тј. да се придружио „фашистичкој“ организацији, па чак и да је био њен оснивач, те да су сви ти његови поступци били крајње противни политичкој оријентацији којој он припада у тренутку писања овог писма. Његов одговор није само одговор писцу чланка који је издат у наведеном часопису и порицање изенсеног у њему, него и нека врста оправдања партији и власти којој он припада, тј. да је он заиста био веран идеји коју представља од почетка своје политичке каријере, те да је све што је радио до тог тренутка било у духу те идеје.²⁵

Непосредно након завршетка Другог светског рата 1945. године, на изборима, јула месеца, у Великој Британији, Винстон Черчил је изгубио власт, на коју је дошла лабуристичка партија. Амбасдор Леонтић по овом питању извештава власти у Југославији да је Клемент Атли²⁶, као већ претпостављени министар нове владе, изјавио да је први задатак те владе да се заврши рат са Јапаном, те да због тога треба сву могућу помоћ послати војсци, приликом чега је истакао најужу сарадњу са Америком и СССР-ом. Након тога је Атли нагласио, у свом кратком говору, да је са СССР-ом створена могућност најискренијег пријатељства као и да треба помоћи шпанским саборцима да дођу до њихових права. Даље је додао да „пропале модерне и застареле социјалне системе, лабуристичка влада неће помоћи“.²⁷ Леонтић на крају свог извештаја обавештава југословенску владу да ће место Министра иностраних послова највероватније добити

²⁴ Исто.

²⁵ Стјепан Матковић, „Љубо Леонтић: његови политички погледи 1939.-1947.“, у: *Зборник радова с Десничиних сусрета 2011. – Интелектуалци и рат 1937.-1947.*, Загреб, 2012, 75.

²⁶ Клемент Ричард Атли (рођен 3. јануара 1883. године, преминуо 8. октобра 1967. године) био је британски политичар и премијер. Током своје каријере био је члан лабуристичке владе 1924. године као и владе од 1930. до 1931. године. Током рата, у периоду од 1942. до 1945. године био је заменик премијера у коалиционој влади Винстона Черчила, у којој се показао као лојалан савезник Черчилу, искрено га подржавајући у политици коју је водио. На изборима одржаним непосредно по завршетку Другог светског рата његова лабуристичка странка је победила а он је изабран за премијера Уједињеног Краљевства. На месту премијера био је од 27. јула 1945. до 26. октобра 1951. године, као први лабуристички премијер који је на овој функцији провео цео мандат и први лабуристички премијер који је имао већину у Парламенту.

²⁷ ДА, ПА 1945 8. Енглеска.

Ернест Бевин²⁸ који би непосредно по добијању ове функције требао да крене пут Потсдамске конференције.²⁹

У једном од следећих извештаја југословенске амбасаде, Леонтић је јавио да је након предаје акредитива обавио протоколарне посете амбасадорима других држава у Лондону.³⁰ Он каже да је био врло добро примљен, и да се необично дуго задржао у тим посетама, те да су сви били заинтересовани да се упознају са околностима у новој, Демократској Федеративној Југославији. Највише се у разговору задржао са амбасадорима СССР-а, САД-а, Турске, и већином јужноамеричких амбасадора.³¹

Још једну важну ставку, по ступању на своју дужност, решио је амбасадор Леонтић, када је средином јула 1945. године, у свом извештају, обавестио Министарство иностраних послова да му се пружила прилика да откупи закупни уговор куће за становање веома близу амбасаде (улица Harrington GNS, 34). Како би купио ову кућу, амбасадору је било потребно 7500 фунти, и то 2500 фунти у том тренутку док је за остатак требало преузети хипотеку са годишњом каматом од 4%. Амбасдор је од Министарства добио потврдан одговор везано за ово питање, де се веома убрзо уселио у наведену кућу.³²

Октобра месеца исте године, југословенска амбасада у Лондону извештава југословенску владу о говору министра иностраних послова г. Бевина у Доњем дому³³ о раду Савета Министара иностраних послова у Лондону. У свом говору министар Бевин је рекао да се Савет, када су у питању југословенско-италијанске границе, сагласио да чује гледишта влада Југославије и Италије. Он се даље у свом говору највише задржао на теми несугласица у вези са тумачењем Берлинског споразума.³⁴ Амбасадин извештај обухвата и белешке са расправа у Доњем дому током којих су се између осталих постављала питања о

²⁸ Ернест Бевин (рођен 9. марта 1881. године, преминуо 14. априла 1951. године) био је британски политичар и државник. Током своје каријере био је министар рада у Черчиловој влади током рата, да би након рата у влади Клемента Атлија вршио дужност министра иностраних послова од 1945. до 1951. године.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Исто.

³² Исто.

³³ Доњи дом је један од два дома енглеског Парламента.

³⁴ Исто.

стању у Трсту и околини као и о томе да ли је Иван Шубашић³⁵ и даље председник владе Југославије, на шта је уследио одговор да је Шубашић престао да буде председник краљевске владе марта месеца 1945. године, када је постао Министар иностраних послова у влади маршала Тита, у којој је дао оставку 8. октобра исте године.³⁶

Амбасадор Леонтић је 23. и 24. октобра 1945. године био у свечаној посети у општини града Бредфорда. Бредфорд, је по речима самог амбасадора, енглески центар индустрије за прераду вуне и израду свих вунених продуката те је због тога нарочито важна ова посета. Пријему су присуствовали председник општине уз још пар представника месне власти, амерички, чехословачки, холандски и југословенски конзули, као и представници индустрије вуне. Леонтић је у кратком говору који је дао ово приликом истакао потребу културних и економских веза између Југославије и Велике Британије. Током његовог боравака у Бредфорду, Леонтић је навео да су и локални новинарски кругови и локални индустријалци показивали живо интересовање за могућност обнове трговачке размене између Југославије и Велике Британије, а нарочито могућност пласирања енглеских текстилних производа на југословенско тржиште. О овој теми, Леонтић је посебно разговарао и са председником Трговачке коморе у Бредфорду, г. Хитоном. У свом извештају, Леонтић је још напоменуо да индустрија вуне у том тренутку ради са ограниченим капацитетом због мобилизације радника током рата као и тешкоћа око набавке сировина. На крају Леонтић је закључио да је његова посета била корисна у пропагандном смислу, те да су сви локални листови поменули његов боравак у Бредфорду, и опширно писали о њему. У амбасадоровој пратњи на овом путовању био је и секретар амбасаде, Ф. Коренић.³⁷

Поводом државног празника који се славио 29. новембра, амбасдор је известио Министарство иностраних послова Југославије о прослави у амбасади којој је присуствовао велики број званица. Леонтић је током ове прославе држао предавање о

³⁵ Иван Шубашић (рођен 7. маја 1892. године, преминуо 22. марта 1955. годин) био је политичар и правник. Био је члан Хрватске сељачке странке. Након стварања Бановине Хрватске постао је њен бан. После Априлског рата избегао је из земље и био члан емигрантске владе. Био је председник последње емигрантске владе Краљевине Југославије, која је постигла споразум са НКОЈ-ем. У току рата 1944. године се вратио у земљу, а марта 1945. године постао је потпредседник у влади Тито-Шубашић.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

значају заседању АВНОЈ-а у Јајцу, 29. новембра 1943. године, као и о заседању Уставотворне скупштине у Београду истог датума само 1945. године. Свечани пријем поводом југословенског државног празника одржан је у великој сали хотела *Savoy*. Поред бројних представника *Foreign Office*-а, на пријему су присуствовали разни чланови парламента, дипломате, новинари, јавни радници итд. Леонтић је истакао да је занимљиво што Бевин није био присутан, иако га је тог истог дана видео на државном банкету шефова дипломатије и делегације. Међутим иако се овај Бевинов потез могао протумачити као нека врста поруке британске владе, у ноћ 1. децембра 1945. године, како је амбасадор навео у свом извештају, установљено је да енглеска влада признала Уставотворну скупштину као изабрано тело са сувереним правима, те иако им ти резултати избора у Југославији нису одговарали, енглеска влада је на њих гледала као на одраз народне воље.³⁸

³⁸ Исто.

ЈУГОСЛОВЕНСКА АМБАСАДА О РАДУ БРИТАНСКОГ ПАРЛАМЕНТА

Дебата у Доњем дому британског Парламента

Један од најважнијих извештаја који је амбасада у Лондону доставила Министарству иностраних послова Југославије током 1946. године био је везан за дебату о спољној политици у Доњем дому британског парламента, октобра месеца исте године. На основу овог извештаја може се у начелу видети смер спољне политике који је влада Клемент Атлија водила према свим горућим, спољнополитичким питањима, у ситуацији у целом свету, која је настала након Другог светског рата. Ову дебату отворио је Министар иностраних послова Бевин, експозеом о спољној политици Велике Британије. Поред Бевина, од важнијих политичара, говорили су још и бивши Министар Р.А.Батер као представник конзервативне странке, као и Клемент Атли и Винстон Черчил.³⁹

Бевин је, како је Леонтић навео у извештају, говорио дуго и веома отворено, за једног одговорног министра иностраних послова, а теме је адресирао по географском принципу, односно од крајњег истока па редом ка западу.

По питању Далеког истока, Бевин је истакао пре свега, да је администрација коју је увео Даглас Макартур⁴⁰ у Јапану у складу са жељама енглеске владе, те да представља напредак ка увођењу демократских институција и праксе у Јапану. Он је даље навео да је демилитаризација Јапана физички већ извршена, те да Енглеска сарађује са осталим савезницима у циљу спречавања Јапана да поново пође путем агресије. Питање које је стварало највећи проблем на Далеком истоку је ситуација око Кореје, јер је СССР, према споразуму у Јалти, имао право на окупацију Кореје, међутим конференција у Москви је предвидела заједничку организацију четири велике силе у Кореји, те је та ситуација веома слична оној која постоји и у извезним деловима Европе. Бевин је у овом сегменту свог

³⁹ ДА, ПА 1946 22. Енглеска.

⁴⁰ Даглас Макартур (рођен 26. јануара 1880. године, преминуо 5. априла 1964. године) био је амерички генерал из Првог и Другог светског рата и Корејског рата. Једна од кључних фигура савезничке победе у Другом светском рату. Он је најодликованији официр у историји оружаних снага САД.

експозеа, споменуо још и Кину, за коју је рекао да је хендикепирана жалосним раздором између националне владе и комуниста, те је истакао наду да ће у Кини доћи до споразума и јединствене владе.⁴¹

Следећа тема којом се Бевин бавио био је Средњи исток. Како је он навео, између Енглеске и земаља Средњег истока постоје тесне везе, те да нико није учинио више од Енглеске да се ти народи развију у независне државе. Најважније питање на Средњем истоку, енглезима је представљао Египат, са којим је енглеска влада преговарала о замени постојећег савеза, склопљеног под претњом агресије земаља Осовине, са једним савезом базираним на истоветности интереса и на принципу сарадње и заједничке одговорности.⁴² Наравно интерес енглеске владе је у Египту био огроман, највише због Суецког канала, што је и сам Бевин рекао: „Енглеска је одлучна да и даље задржи данашњи статус Суецког канала, који је отворен бродовима целог света под истим условима.“⁴³ Што се тиче Персије, Бевин је истакао да се и поред својих интереса које Енглеска има у Персији као „великог послодавца“⁴⁴, она држи радничког законодавства које је донела персијска влада. Бевин је рекао да су дата дефинитивна упутства да не буде никаквих уплетања у самој персијској влади, јер је Енглеска желела да види Персију уједињену у одржању независности и слободну од сваког спољног мешања. Питање на које је следеће прешао Бевин била је Турска, поводом ког он каже да енглеска влада не може да прими совјетског гледиште да утврђивање новог режима за мореузе буду резервисано само за Црноморске силе, тј. Бевин одбија да преда стратешки јако важне мореузе СССР-у. Он је даље рекао да предлог да Турска и СССР зајединчки организују одбрану мореуза, такође енглеска влада не прихвата, у чему им се придружује и влада САД, те да они сматрају да Турска, као територијална сила, мора и даље остати одговорна за одбрану и контролу морезуа.⁴⁵ Овакав став Бевина и енглеске владе је произилазио из њихове очигледне аспирације да Турска званично настави да контролише мореузе, док би, Енглеска, која је имала највећи политички утицај на тим просторима, и којој су ти мореузи били од кључног стратешког значаја, могла да настави са њиховим коришћењем по својој жељи.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

Бевин је даље наставио са својим експозеом прешавши на тему Грчке, која је такође била јако осетљива тема у овом тренутку, јер је Енглеска била оптужена пред Саветом безбедности да спречава спровођење демократског опредељења грчког народа. Бевин је тврдио да је Грчка била предмет пресије и пропагандистичких напада према Енглеској који немају преседана. Како он каже, приговори, да су избори и плебисцит били одржани под британским бајонетима немају никакву потпору у чињеницама, те да енглеска влада нема другог циља сем да постави Грчку на „своје ноге“ и да јој омогући развој по њеном укусу и без мешања, развој који је до тог тренутка, спречаван сталним немирима који нису покретани толико од народа у Грчкој колико од иностраних утицаја.⁴⁶ Бевин је даље рекао да је британска влада напоменула и грчком краљу, пре него што се вратио у своју отаџбину, као и грчким министрима, да она очекује да се грчка монархија стриктно држи уставних начела, а поред тога, да она неће напустити Грчку после великог „другарства“ које је постојало у рату те да ће јој помагати и политички и економски.⁴⁷ На крају Бевиновог излагања, Черчил је поставио питање о британским трупима у Грчкој, на шта је Бевин одговорио: „У погледу британских трупа у Грчкој, ми ћемо их повући чим можемо. Ми имамо извесне обавезе да исунимо, и чим их будемо испунили, трупе ће бити повучене. Надам се да се са тиме неће чекати дуго“.⁴⁸

Следећа тачка у говору британског Министра иностраних послова била је Париска мировна конференција. Бевин је тврдио да је ова конференција злоупотребљена од стране више земаља учесница, које су је искористиле због њеног публицитета, као форум за пропагандистичке говоре. Он каже да су се земље учеснице управљале према идеолошким склоностима без вођења рачуна о „општем добру“, те да су се на тај начин испољила два блока, и да је свет добио утисак да је конференција довела до поделе на исток и на запад.⁴⁹ Бевин је известио Доњи дом о резултатима конференције на следећи начин:

„Резултати конференције

- споразум о границама Финске и Румуније;

⁴⁶ Исто..

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

- Трансилванија се оставља Румунији;
- Јужна Добруца иде Енглеској;
- Енглеска и један број других делегација сматрале су да грчки захтеви према Бугарској нису били довољно „простудирани“ и да коначну одлуку треба одложити;
- Трст је био најтеже питање. Конференција је примила „француску линију“. Међутим, главна дебата је била око будућег режима територије Трста. Тешкоће су биле повећане фактом да је совјетска делегација, која је гласала за „француску линију“, истакла своје и помагала југословенске предлоге према којима би, по мишљењу енглеске владе, улога Гувернера била сведена на улогу једног репортера Савета безбедности. За време дебате у Паризу, Енглеска је оптуживана да жели утврдити једну англо-саксонску војну базу у Трсту, што је бесмислица. Енглеска не посматра ово питање са гледишта стратегије и не помишља на неке војне базе; она једва чека да повуче своје снаге из тих крајева. Њена политика је: увести мере за одбрану права становника и одржање јавног поретка с обзиром на расну подељеност и ризик иностраних мешања; учинити потребно за напредак слободне територије, на првом месту слобода промета робе између земаља које Трст природно служи као и осигурање мира и стабилности. Тек када се то постигне, моћи ће се рачунати на финансијску помоћ за економски развој града, пристаништа и народа. Због тога, енглеска влада сматра да је нужна једна јака и непристрасна влада под ефективном контролом Организације Уједињених Нација. Југословенска влада је изјавила да неће потписати уговор са Италијом нити повући трупе са делова предложене слободне територије, које су данас под њеном управом, ако се решење, базирано на „француској линији“ задржи. Ја се надам, да ће се југословенска влада повући са овако екстремног гледишта. Главни услов успеха је да и Југославија и Италија покажу добру вољу да своје „иредентистичке аспирације“ потчине општем добру;
- Заједно са француском и америчком владом, Енглеска је предложила да Дунав постане слободан за пловидбу свима државама под истим условима. У том погледу сазвала би се једна конференција (Румунија, Бугарска, Мађарска и четири велике силе са другим прибрежним државама) са задатком да утврди нов међународни

режим Дунава. Совјетска делегација се одупрела овом предлогу оспоравајући право свим земљама, изузев прибрежних, да имају реч о организацији пловидбе на Дунаву. Енглеска влада је противна томе гледишту и она само реafirмира један принцип који је био опште познат, бар за последних стотину година;

- Енглеска је дубоко разочарана чињеницом да уговор са Аустријом није био укључен у дневни ред Париске конференције услед опозиције на коју се наишло код совјетске владе. На идућем састанку Савета министара иностраних послова захтеваће се да се, поред уговора са Немачком, дискутује и уговор са Аустријом. Без тога уговора, цело уређење Балкана није комплетирано. Уосталом, савезници су се обавезали Московском декларацијом из 1943. године да успоставе слободну и независну Аустрију.⁵⁰

На основу овог извештаја са Париске мировне конференције, који је Бевин саопштио Доњем дому, јасно се може закључити које су тачке које највише задиру у британске интересе, а то су прве свега Тршћанско питање, као и питања око Дунава и Аустрије.

Последња ставка којом се Бевин бавио у свом говору тиче се Немачке и уговора између ње и осталих савезника. По овом питању Бевин је рекао следеће: „Уговор са Немачком је камен темељац у односима између четири велике силе. Организацији европског мира може се приступити на три начина:

1. равнотежа сила између држава једнаких снага;
2. доминација једне или два блока сила;
3. уједињени напор све четири силе уз кооперацију њихових мањих савезника.

Енглеска влада је чврсто стајала на трећем начину и њена жеља је била да се он почне спроводити прво у Немачкој а ако је успешан, он ће одвести општем јединству Европе. Енглеска влада је са задовољством примила Стаљинову изјаву да су Совјети далеко од тога да се послуже Немачком против запада. Са своје стране, енглеска влада истиче следеће принципе у погледу на Немачку:

⁵⁰ Исто.

1. завођење политичких услова који ће обезбедити свет против скретања Немачке ка диктатури или оживљавању немачке агресивне политике
2. завођењу економских услова који ће омогућити Немцима и свету ван Немачке да се користе немачком индустријом и другим изворима
3. завођење „уставне машинерије“ у Немачкој за испуњење горњег, која ће морати да буде прихватљива за немачки народ да би била трајна

Економски циљеви енглеске владе у односу на Немачку били су следећи: продукција ратног материјала у најширем смислу речи има бити апсолутно и перманентно забрањена; Немачка мора бити оспособљена за самосталан живот сто је могуће пре и због тога је потребно да што више угља буде произведено и остављено у самој земљи; немачка индустрија мора бити слободна у развоју али под извесном међународном контролом, чија се форма има утврдити; активна подршка немачком плану за социјализацију њених основних индустрија. У погледу немачких граница, енглеска влада је готова да помогне француско тражење Сарске области, али остаје противна француском предлогу о Рајнској и Рурској области. Што се тиче граница према Пољској, Енглеска је врло тешко примила у Потсдаму промене које је захтевао СССР. Велики део Источне Немачке је данас под провизорном управом пољске администрације до коначног разграничења између Пољске и Немачке. Међутим, пристанак Енглеске у Потсдаму учињен је у замену за уверења која је пољска влада дала у погледу слободних и неометаних избора, повратка пољских војника итд. Енглеска влада не види разлоге зашто би ратификовала цесију ових широких територија Пољској, пре него што би била уверена да су дата обећања потпуно спроведена у дело.⁵¹

Овим је Министар иностраних послова британске владе Бевин завршио свој експозе у Доњем дому. Након њега говорио је још и председник владе Атли, који је подржао свог министра у свим тачкама којима се овај бавио, и још одржао говор о питању вета у Савету безбедности. По Атлијевим речима, енглеска влада била је разочарана оним што се догађало претходно у Савету безбедности. Он је рекао да је створен утисак да је Савет разједињен и неефикасан, те да постоје сумње о вредности Савета као инструмента за одржање међународног мира и безбедности. Атли је истакао да је по схватању енглеске

⁵¹ Исто.

владе, вето ствар која би се требала потезати само у крајњим случајевима, који би могли увући велике силе у сукоб, а не као једини начин који би се могао стално употребљавати кад год се једна сила не би слагала са осталима. Атли је закључио овај кратки говор са ставом да „енглеска влада нема намеру да тражи ревизију Повеље али сматра да би требало узети у разматрање питање „употребе вета“ у циљу да се његова употреба ограничи“.⁵²

На крају питање око кога се окретала читава дебата, било је питање Немачке, и оно је фактички централна тачка целе Бевинове изјаве. Енглеској влади се замерало са више страна што је заkasнила са формулисањем става Енглеске према главним међународним проблемима и што Бевин није одговорио на многе говоре који су се чули током септембра месеца те године. Ћутање владе такође је дало повод тврдњама да је енглеска спољна политика исувише везана за политику владе САД и да лабуристи чак и немају сопствену спољну политику или да се плаше да је кажу. Бевинова изјава је требала да, поред осталог, те гласове демантује и да докаже да Енглеска није посредник између СССР-а и САД-а, те да она има своју политику, да сме да је саопшти и да ће тражити да се по њој дискутује на наредним међународним састанцима. Бевин је изразио јасан став о енглеској политици према Немачкој, а формулисао га је тако да се разликује и од америчке слободне и од совјетске тоталитарне економије. Национализација рудника, тешке индустрије и других основних предузећа са пристојном маржом за приватну иницијативу, програм су лабуристичке странке и у самој Великој Британији и у њеним осталим интересним сферама вам земље. Због тога је Бевин и тражио да се у Немачкој изврши национализација угља, челика, хемијске и друге тешке индустрије. Да би функционисала, међутим, Немачка је морала да тргује, те јој се због тога морала оставити извозна количина угља и челика као два основна средства за самоиздржавање. Из Бевиновог говора, више произилази да је Потсдамски споразум пропао него да је на снази, и алтернатива је јасно постављена, или се треба примењивати Потсдамски споразум као целина или треба доћи до новог споразума.⁵³ У погледу Немачке, Бевин предлаже федеративно уређење и са изузетком Сарске области, без даљег цепања. У томе, он се разликује од америчког

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

схватања које нагиње ка мултипликацији аутономних области као и совјетског схватања које нагиње више принципу централизације.⁵⁴

После Немачке, главно питање у дебати били су односи са Совјетским савезом и могућности споразума. У критици политике Совјета, Бевинова изјава је била врло умерена као и уосталом изјаве других говорника у овој дебати. Међутим, и Бевинова изјава као и сама дебата оставили су утисак да СССР чини главну препреку по свим питањима мале и велике политике британске владе (Персија, Дарданели, Грчка, Дунав, Париска мировна конференција, Савет безбедности, Њујорк итд.). Док се о СССР-у говорило са извесним уздржавањем, комунисти су били предмет многих напада. Кампања која се у то време јако појачала против комуниста и у штампи и на партијским зборовима, конзервативним и лабуристичким подједнако, прешла је и у парламент. Све што је изречено на дебати а што је било против комуниста, добило је аплауз, а све што је речено против политике СССР-а, било је пребацивано на комунистичку странку као такву.⁵⁵

Краљева (престона) беседа у Парламенту 1946. године

Краљева или престона беседа, представља је говор који је краљ држао у парламенту. Овај говор, иако га је држао сам краљ, представља једну врсту владиног једногодишњег програма рада. Амбасадор Леонтић је поводом престоне беседе, која је одржана 12. новембра 1946. године, доставио извештај југословенској влади у коме сумира најважније делове овог говора.⁵⁶

„Главне тачке престоне беседе су следеће:

1. На предстојећим међународним састанцима, централно питање ће бити уређење будућности Немачке. Циљ енглеске званичне политике у овом правцу биће: створити услове за развијање „праве демократије“ у Немачкој; онемогућити сваке

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

даље покушаје доминације над светом и отклонити финансијске издатке које окупација Немачке ставља на терет енглеском народу. У вези са Немачком, енглески краљ верује, да ће се у скором времену, закључити и мир са Аустријом, чиме ће се омогућити повлачење свих окупационих снага са њене територије;

2. Контрола над Јапаном и мере за трајно и праведно уређење Далеког истока, део су старања енглеске владе и њене политике;
3. У ОУН⁵⁷, енглеска влада ће узети пуно учешће у дискусијама око организације узајамне помоћи и светског споразумевања;
4. Међународна конференција за трговину и запослење поставиће основе за повећање међународне трговине и одржање високог и стабилног нивоа запослења у целом свету;
5. Енглеска влада признаје хитну потребу да обезбеди потребан број добровољаца за регуларну војску и њени напори у томе правцу биће појачани. Реконструкција територијалних и резервних снага отпочеће ускоро и влада ће предложити законодавство за продужење националне службе од дана престанка прелазних мера.
6. Влада ће поднети предлоге о национализацији унутрашњег транспорта и електричних предузећа и постројења“.⁵⁸

⁵⁷ Организација уједињених нација

⁵⁸ Исто.

Краљева (престона) беседа у Парламенту 1947. године

Југословенска амбасада у Лондону октобра месеца 1947. године, известила је Министарство иностраних послова о краљевој престоној беседи у Парламенту за ову годину. Амбасадор Леонтић наводи да је годишња сесија енглеског парламента отворена 21. октобра, поменутом краљевом беседом, којом је изложен годишњи програм британске владе. Сумирајући ову беседу, Леонтић је изнео да је беседа пред британски парламент ставила следеће задатке:

1. Економска криза доминира читавом ситуацијом и парламент се позива да, у сагласности са свим факторима, предузима све кораке за повећање продукције и повећање извоза; учвршћавање у есенцијалне радове свих оних који данас не доприносе националном напроу; тесна и заједничка консултовања са индустријом; експанзија продукције у оквиру Империје; потпомагање европске реконструкције преко које ће се помоћи и реконструкција Енглеске; доношење накнадних финансијских мера у вези са развојем кризе (јесењи буџет); убрзање „отпуштања људи и жена из војске до максималне границе у складу са адекватно испуњењем дужности које падају на оружану снагу земље“;
2. Трансформирање Царства које ће се ове године оцртати у односу на Бурму и Цејлон. Бурма излази из оквира царства и постаје засебна држава у смислу слободне одлуке њене Народне скупштине. Енглеска влада је већ дала пристанак на то. Цејлон постаје слободан и улази у састав британске заједнице;
3. Индустрија гаса се национализује и тиме се спроводи план координације о свим горивима и погонским енергијама;
4. Спровешће се реформе у изборним срезовима;
5. Поред осталих законодавних послова, парламент ће имати да решава о амандманима парламентарном акту од 1911. године. Ово је једна од ванредно осетљивих уставних реформи и само учвршћивање акта од 1911. године у престону беседу, отворио је прву фазу нове борбе за превласт Доњег дома над Горњим. Према акту од 1911. Дом лордова је могао да спречи озакоњење једног пројекта који није финансијски само за две године од датума његовог првог подношења

парламенту, после ког рока, пројекат постаје закон самим тим што би био изгласан у Доњем дому. Амандман кога краљ проглашава свешће тај рок на само годину дана.⁵⁹

Леонтић је даље у извештају навео да је став опозиције поводом престоне беседе изнео Ентони Идн, чији говор представља главну линију по којој су се кретали сви остали говорници конзервативне странке, док је Клемент Атли бранио владину политику. Идн је у свом говору искористио прилику да истакне како се заоштрио антагонизам између СССР-а и САД-а, за шта је прави доказ стварање Информбироа, који је представљао Стаљинов одговор на Маршалов план⁶⁰, те да се Енглеска мора чврсто држати своје вере у праву демократију. По питању Немачке, Идн сматра да се споразум у Потсдаму не може даље сматрати као важећи, јер је базиран на принципу да се Немачка посматра као економски члан, што како је рекао Идн више није случај.⁶¹

Након Идна, веће говоре су још држали Атли и Черчил који су се пре свега бавили питањима унутрашње политике, као што су индустријка питања (национализација челика), редукација војних снага, изградња кућа итд.

⁵⁹ ДА, ПА 1947 29. Енглеска.

⁶⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије том 3*, Београд, 1988, 197.

⁶¹ ДА, ПА 1947 29. Енглеска.

ИЗВЕШТАЈИ О ПОЛИТИЧКОЈ ЈАВНОСТИ У ВЕЛИКОЈ БРИТАНИЈИ

Амбасадор Леонтић, био је у посети Омре Саргенту, чиновнику Foreign Office-а, 22. маја 1946. године, и поводом ове посете, односно разговора који је водио са њим, доставио је извештај југословенском Министарству иностраних послова. У овом извештају Леонтић наводи да му је Саргент на почетку разговора изнео три главна питања. Прво питање односило се на захтев југословенског Министарства иностраних послова који је упућен британској амбасади у Београду у ком је тражено да се британска војна авијација, тзв. *Staging Post*, одмах уклони са аеродрома у Београду. Саргент је по овом питању нагласио неопходну потребу британске владе да њихови авиони врше слободан саобраћај између Југославије и Енглеске, јер у супротном њихова амбасада неће имати курирску везу са другим конзулатима с обзиром да је југословенски авио саобраћај био и даље неуређен и спор. Друго Саргентово питање односило се на југословенске трговинске преговоре који су били условљени дозволом несметаног кретања енглеских власника предузећа у Југославији, како би могли несметано прегледати све што се односи на њихова предузећа, овим поводом Саргент је посебно напоменуо Трепчу, у којој је британска влада имала највећи интерес, јер је она представљала највећи британски имовински капитал у Југославији, с обзиром да је концесијска права на Трепчу држала британска компанија „*Trepca Mines Limited*“⁶². Треће питање ког се Саргент дотакао током разговора са Леонтићем тичало се чланка Милована Ђиласа о годишњици победе, који је како каже Саргент изашао у тадашња главна три југословенска листа, „Борби“, „Гласу“ и „Политици“. Саргент је нарочито подвукао места која су се односила на омаловажање победа које су остварили реакционари као и искоришћавање ОУН, што је по Саргенту, били директна критика Енглеске. Поводом прва два питања о којима је причао Саргент, Леонтић није имао одговор, те је у свом извештају тражио од Министарства иностраних послова сугестије и информације, док је на треће питање Леонтић такође рекао да не може да улази у детаље зато што није прочитао дотични чланак, али је стао у одбрану Ђиласа, рекавши да је сигуран да он није ни у ком случају није имао на уму при својим критикама

⁶² Ђоко Трипковић, *Прилике у Југославији и Велика Британија 1945-1948*, Београд, 1990, 46.

британску владу, а камоли цео енглески народ, већ да он у наведеном чланку засигурно циља на „оне реакционарне кругове којих има у свакој земљи и који траже да између ратних савезника унесу неслогу“. Следећи део разговора који су водили Саргент и Леонтић, који је највероватније био и главни разлог њиховог сусрета, тицао се питања Трста.⁶³

Дан након овог извештаја, Леонтић је послао још један, у коме наводи опште расположење у британској јавности и политичким круговима о спољно политичким проблемима. Леонтић каже да неуспех Савета министара иностраних послова у Паризу није превише забринуо британске политичке кругове, али да их јесте забринуло одлагање мировних преговора, и то поготово они који су њима најважнији, нпр. у Индији, Египту и Палестини, као и оних који други формално воде али се и те како тичу британца, као што су преговори у Индонезији и Кини. Такође, питање Азербејџана је још више забринуло Британце, поготову када су стигле вести из Табриза о нападу иранске војске, с обзиром да би и најмање ратно заплитање довело до великих неприлика за цео британски Комонвелт. Леонтић даље каже да за британце ни у Европи није ништа боља ситуација, јер поред спора са Француском око Рура и Рајнске области, најтеже питање и даље остаје око Трста. Амбасадор на крају овог извештаја посебно наглашава да су британске новине и јавност и даље јако кивне на Ђиласа због његовог чланка поводом годишњице капитулације Немачке.⁶⁴

Убрзо након критике Министарство иностраних послова на рачун Амбасаде у Лондону, везане за мањак достављених информација о британској штампи, Амбасада је послала један опширан извештај Министарству, о великом броју чланака различитих тема, пре свега везаних за Југославију. Теме које се најчешће спомињу у чланицама који су се нашли у извештају Амбасаде биле су: разни напади на Тита, од самог државног поретка који је успоставила Комунистичка партија на челу са њим, преко његове тајне посете Москви, која је посебно изнервирала западне савезнике, па самим тим и Британце, и о којој је више пута извештавао британски амбасадор у Београду, Ралф Стивенсон⁶⁵, до целе проблематике око Трста, у којој Тито није желео да попусти захтевима Италије и осталих западних сила; приговара се и да је Југославија превише везана за СССР, те се испољава

⁶³ ДА, ПА 1946 23. Енглеска.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Љубодраг Димић, *нав. дело*, 52.

страх да Југославија постане још један од сателита СССР-а у источној Европи; у већем броју различитих чланака британска штампа извештава о хапшењу Драже Михајловића, мишљења су углавном да је тачна чињеница да је Михајловић сарађивао са Немцима, те тако компромитовао себе и свој четнички покрет, али и да је он био сарадник савезника на почетку рата, те да му се дефинитивно не треба судити са толиком строгоћом као што то раде југословенске власти, што је иначе и био генерални став британске јавности⁶⁶; такође у једном чланку који је објавио „Daily Mail” наводи се да сви страни дописници, сем совјетских, имају велике тешкоће са цензуром и претњама у Југославији, а нарочито када је у питању Михајловићево суђење.⁶⁷

Из ових чланака који су се нашли у извештају Амбасаде, тачно се може видети генерално расположење британске јавности и политичких кругова, као и тенденције које је британска влада имала поводом различитих политичких питања, од којих се, природно, највише истиче жеља да Југославија, колико год је то могуће, што мање потпадне под утицај СССР-а као и КПЈ⁶⁸, која је, у том тренутку, кроз разне канале обезбедила себи фактички, целокупну моћ у земљи.

Следећи Амбасадин извештај о британској штампи уследио је у другој половини октобра 1946. године. У овом извештају је поново обрађен велики број различитих тема везаних за Југославију, које су се провлачиле кроз британску штампу. Спомињу се пре свега британска и америчка нота упућена Југославији поводом Тршћанског питања, које је поново у фокусу. У извештају је наведено да се стицао утисак да је стална непријатељска пропаганда југословенске штампе довела *Foreign Office* до стања да се сматра принуђеним да активно ради на стварању негативног јавног мишљења према Југославији, највише како би унапред дискредитовали потезе југословенске владе, пре свега по питању Трста и могућих будућих дешавања у том региону. Спомиње се и чланак који је написао лабуристички посланик Солеј, који је био у посети у Југославији, и састао се са Титом. Овај чланак, под називом „Шта ми је казао Тито“, како је наглашено у извештају, није објављен у свим новинама, посебно оним који су били блиски *Foreign Office*-у, због благонаклоног тона чланка према Југославији. У чланку Солеј истиче своју одушевљеност пријемом и

⁶⁶ Ђоко Трипковић, *нав. дело*, 61.

⁶⁷ ДА, ПА 1946 23. Енглеска.

⁶⁸ Комунистичка партија Југославије

захвалност свима у Министарству иностраних послова који су му били на услузу, а посебно Велебиту, Нешићу и Тумачу.⁶⁹

Из извештаја се може закључити да су се постојеће политичке тензије у великој мери пренеле и на само новинарско функционисање. На једној од конференција за штампу *Foreign Office*-а дошло је до сукоба између једног дописника Танјуга и званичног представника *Foreign Office*-а. До овог вербалног сукоба дошло је када је представник Танјуга поставио питање о наоружавању цивилног, антикомунистичког народа у Грчкој, те је изричито питао да ли то онда значи мобилизацију, на шта му је представник *Foreign Office*-а одговорио да се исто десило у Југославији, када је наоружано становништво како би се сузбиле акције четника. Ово није био једини пример сличних ексцеса на конференцијама за штампу *Foreign Office*-а, и они су заиста представљали праву слику политичке напетости која је владала у датом тренутку.

У британској штампи још се спомиње и суђење Степницу, које није толико заступљено и апострофирано, сем у католичким новинама, које, како је наведено у извештају, жестоко нападају југословенску владу, које не износе детаље са суђења већ приказују Степинца као светог човека и примера прогањања католичке цркве у Југославији. У извештају је наглашено да је једино „Daily Worker“ објавио слику Степинца са усташким, немачким и италијанским генералима, и то без већег коментара, док остале новине или избегавају да извештавају о Степинцу, или само напомињу како је процесом против њега, Југославија изгубила симпатије огромног броја католика широм света.⁷⁰

Британске јавност била је пријатно изненађена резултатима разговора између Тита и Тољатија⁷¹. Британска штампа је поздравила овај потез, како пише у извештају Амбасаде, с обзиром да су британци, као и остале силе, инсистирале да се питање Трст, о коме су се и водили разговори, решава помоћу директних преговора. Ипак, *Foreign Office* је, на званичној конференцији, иако даје важност вестима, и топло их поздравља, изјавио да ће

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Палмиро Тољати (рођен 1893. године, преминуо 1964. године) био је италијански политичар, револуционар и дугогодишњи вођа Комунистичке партије Италије. Од 1945. године до 1947. године био је заменик премијера у Де Гаспаријевој влади.

се то питање решавати директно у Њујорку, те да зато и даље став британске владе није познат.⁷²

Завршетак мировне конференције у Паризу дао је повода британској штампи да сумира рад и резултате конференције. Посматрана као целина и протумачена са гледишта британске званичне политике, Париска мировна конференција је представљена британској публици по следећим питањима:

1. Састанак у Паризу није имао карактер једне конференције мира. Он је само створио малим народима прилику да поставе своје захтеве и изразе своје жеље. Та прилика је искоришћена до крајњих граница, и ако се посматра на тај начин, Конференција је „извршила свој задатак“. У сваком другом погледу Конференција је постигла мале резултате без коначних закључака и без икаквих обавеза за четири велике силе чија је и даље последња реч;
2. Питања о којима је Конференција дискутовала су од другостепене важности. Ни појединачно, ни колективно, уговори са Италијом, Мађарском, Румунијом, Бугарском и Финском нити могу бити разлог за рат нити основа за мир. То су сателитске државе које су се повијале по туђој политици пре, и које ће се вероватно повијати по туђој политици и у будућности. Главни проблем представљају и даље Немачка и Јапан. Судећи по жестини дискусија и „опструкција“ делегата у Паризу када се радило о мање важним уговорима, изгледи за успех преговора су песимистички, када се буде радило о најважнијим.

Два најважнија питања била су Трст и Дунав. И једно и друго, међутим, нису питања због којих велике силе улазе у рат. Ако би и ушле, као у случају Данцина 1939. године, то је само због тога што би „ратна ситуација“ била већ створена по другим основама. Питање Дунава, које је, са гледишта међународне политике, важније од Трста, изазвало је СССР да се јавно декларише за „економски национализам“ у пуној контрадикцији са тезом САД. И то је потврдило раније утиске, да ће Париска Конференција бити важнија по томе што ће открити „основна држања“ појединих влада него по томе што ће решити територијална питања.

⁷² Исто..

„Словенски блок“ био је надгласан и по питању Трста и по питању Дунава. Међутим, питање какав ће ефекат имати донете резолуције кад Савет министра иностраних послова буду доносио дефинитивне одлуке, остаје отворено. У сваком случају, овде се подвлачи да не треба схватити „буквално“ ни Бевинову изјаву да за Велику Британију неће бити прихватљив ни један уговор који не садржи принцип „подједнаке могућности“ у Дунавској долини, ни југословенску претњу да неће потписати уговор са Италијом који не би дао пун ефекат југословенским аспирацијама на Трст.

3. Ако нису помогле да сузе волумен неспоразума који постоји између великих сила, париске дискусије су у неку руку „кристализовале“ антагонизам између Истока и Запада. Због тога се поново поставља питање да ли је уопште било паметно сазивати Конференцију. Држање СССР-а је било такво да је Конференција била само „гумени печат“ за пријем раније донетих одлука. Ако је нешто требала да реши, њен глас су могле добити само државе које су „ригорозно“ заинтересоване по једном питању. То је значило да је словенски блок, изузев уговора са Италијом, имао пуну власт одлучивања за остала четири. У немогућности да то постигне, Молотов је остао упоран на одлукама Савета министара и све што је Конференција предлагала је за њега било недовољно добро.
4. Чињеница је да је „словенски блок“ стално био надглашаван у Паризу и да ће вероватно то бити случај и на осталим међународним конференцијама. Из тога, СССР изводи закључак да је „непријатељска већина држава“ продукт једне конспирације против њега. Ако ситуација изгледа тако, она је у многоме последица политике СССР-а, која је проузроковала груписање осталих држава у циљу заједничког одупирања једној политици њиховим погледима на живот. При свему томе, код западних сила осећа се једна „константна тенденција“ да се са Совјетима „тајно“ споразумевају на посебним конференцијама па да се касније „извлаче“ из обавеза, када се нађу под притиском јавног мњења у држави или на некој широј и јавној конференцији. Тако је нпр. било са раније утврђеним одлукама Савета министра, које је на самој Париској конференцији готово једино и чврсто бранио само Молотов. То даје СССР-у утисак да западне силе систематски воде дуплу политику. У вези са тиме, „Economist“ каже да такав утисак једним делом долази од

што су совјетске вође „потпуно неспособне“ да схвате да у једној демократској земљи јавно мишљење заиста нешто значи или да велике силе уистину желе да узму у обзир гледишта малих и слабијих држава. Међутим, продужава „Economist“, мора се признати да несумњиво постоје диспозиције код западних државника да чине концесије ради брзог постигнућа споразума са „менталном резервацијом“ да се оне могу доцније и ревидирати.

5. Иако је Париска конференција остала тамо где је и почела, ситуација је ипак донекле измењена. Отворена дебата је показала да енглеско-америчко гледиште на главна питања има ширу међународну подршку него што је има гледиште Совјета и Источног блока. То је створило осећај да ће СССР, под утиском опозиције на коју је наишао по многим питањима, а нарочито чињеница да је енглеско-америчка солидарност у основним проблемима остала потпуна, ипак пристати на одређене компромисе на предстојећем заседању Савета министара у Њујорку. Рат не жели нико, најмање Совјети, који су највише претрпели и чија је територија најтеже оштећена. Према томе, ако одмах не дође до потпуног политичког споразума, остаје још увек широко поље за кооперацију по конкретним и свакидашњим стварима које интересују сваког човека. Исхрана, подела сировина, употреба атомске енергије итд. Питања свакодневнице су можда и важнија него питања Трста, Дунава или Дарданела.⁷³

Из овог веома детаљног извештаја о ставу британске штампе према резултатима Париске мировне конференције, у великој мери се може разумети расположење британског јавног мњења као и који су приоритети и курс британске владе. Очигледно је да британцима највише смета СССР и политика коју он спроводи. Они већ разумеју да долази до блоковске поделе у свету, те да су Енглеска и СССР на различитим страна. Такође се врло јасно може приметити да се влада Велике Британије не усуђује да доноси било какве важне спољнополитичке одлуке без консултовања и пристанка САД, који су им најважнији савезник у том тренутку.

⁷³ Исто.

Британска штампа се 1947. године бавила различитим питањима везанима за Југославију. Амбасада у Лондону је редовно извештала Министарство иностраних послова југословенске владе о главним темама из британских новина везаних за Југославију.⁷⁴

Југославија и Грчка

Малтене све британске новине, а највише „Daily Telegraph“, нападале су југословенску владу због помагања комунистичких герилаца у Грчкој⁷⁵. Неке новине донесе вест о формирању интернационалне бригаде и њеном пребацивању преко јадранских лука. На страни, како амбасадин извештај наводи, грчких демократа су само листови „Daily Worker“, „Reynolds News“ и повремено „New Statesman and Nation“.⁷⁶

Став католичке штампе

Амбасада пише да је кампања католичке штампе, која траје од краја Другог светског рата, још више ојачала, те да ни један једини број католичких листова не пропусти да нападне Југославију, било у случају Степинца или прогона католичког клера уопште. Кампања се не ограничава само на изричито официјалне католичке листове. Многи провинцијски листови пишу о сузбијању слободе вере у Југославији, о концентрационим логорима итд.⁷⁷

Омладинска пруга

Омладинска пруга имала је најбољу штампу међу вестима о Југославији. Нарочито је запажен велики број чланака у провинцијској штампи. Похваљује се полет и ентузијазам омладине који је, упркос томе што је настао на „комунистичкој агитацији“, заиста представљао један позитиван талас енергије. Такође, истиче се ефикасност којом је пруга изграђена.⁷⁸

Трговачки преговори

⁷⁴ ДА, ПА 1947 28. Енглеска.

⁷⁵ Б. Петрановић, *Историја Југославије* 3, 178.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Исто.

Поводом одласка делегације за решавање питања британске имовине у Београду, у финансијским листовима пратио се ток рада делегације и повољно коментарисао. Исто тако поздрављен је и долазак трговачке делегације, и очекују се добри резултати. У штампу је ушла вест и о потписивању споразума око бродова и ратног зајма.⁷⁹

Петогодишњи план

Амбасада по овом питању извештава да је лист „Economist” поред краћих извештаја издао и један озбиљнији чланак везан за петогодишњи план, у коме је додуше, изразио сумњу у могућност његовог остварења. „Manchester Guardian” доноси чланак о петогодишњим плановима генерално у источној Европи, са посебном пажњом на југословенски план, у коме стоји да ови планови очигледно имају благослов Москве, али да ништа не показује да су ти планови у координацији са Москвом.⁸⁰

Југословенско-бугарски пакт

Још пре доласка Димитрова⁸¹ у Југославију, у британској штампи се писало о могућем потписивању неког пакта, па чак и о могућој федерацији између Југославије и Бугарске.⁸² „Manchester Guardian” је поводом посете написао чланак позитивног тона, у коме истиче велику заслугу ове две земље што „први пут у историји прелазе преко разлика и заборављају старе свађе“. Уколико дође до царинске уније, како даље каже лист, она ће бити од много веће економске и политичке важности него иста унија са Албанијом. Само потписивање пакта имало је широког публицитета у штампи, иако су га многи донели без коментара, наводећи само Ројтерсову весту. Са друге стране нису сви листови гледали благонаклоно на овај пакт, па тако нпр. један лондонски лист „The Morning Advertiser”, у чланку под насловом „Foreign Office-у се не свиђа балкански пакт”, каже да бугарско-југословенски пакт није наишао на одобравање у Лондону пошто он омогућава

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Георги Димитров (рођен 18. јуна 1882. године, преминуо 2. јула 1949. године) био је бугарски политичар, револуционар и један од вођа међународног комунистичког покрета. Био је председник владе Бугарске од 1946. године до своје смрти, као и генерални секретар Комунистичке партије Бугарске.

⁸² Пакт који се спомиње су заправо Бледски споразуми из 1947. године између Тита и Димитрова, скуп више билатералних споразума између ФНРЈ и НР Бугарске. Важио је до 1. октобра 1949. када је Бугарска једнострано отказала Уговор о пријатељству.

дипломатску сарадњу између једне савезничке и бивше непријатељске земље, као и због тога што је уперен против Грчке.⁸³

КРИТИКА РАДА АМБАСАДЕ

Упркос очигледном труду амбасадора Леонтића и његових потчињених у југословенској амбасади у Лондону да извештава своју владу о свим потенцијално важним информацијама и детаљима из британског јавног и политичког живота, као и живота саме амбасаде у Лондону, југословенско Министарство иностраних послова није било у потпуности задовољно радом амбасаде, те је поводом тога, послало амбасади следеће: „И поред тога што је ово Министарство више пута тражило податке о британској штампи – часописима, дневним листовима итд. – оно још ни до данас није добило од Амбасаде тражене податке.”⁸⁴

Ти подаци су апсолутно неопходни да би се правилно могао пратити развој политичке ситуације у Великој Британији, посматран кроз призму британске штампе. Ти подаци треба да обухвате следеће:

1. име власника, главног уредника и уредника листа;
2. да ли је партијски орган или информативни лист;
3. личност или групе које диригују писањем листа;
4. његов тираж;
5. став који лист заузима по основним питањима и проблемима о унутрашњој и спољној политици.

Подаци треба да се односе на све важније листове и часописе који излазе у Великој Британији. То не треба да буде никаква студија о британској штампи и о листовима или

⁸³ Исто.

⁸⁴ ДА, ПА 1946 24. Енглеска.

групама које њима диригују, већ сумарни подаци који ће омогућити Министарству да се оријентише.

Министарству су такође потребни подаци о британским агенцијама “Reuters” и “BBC”. У погледу ове последње било би потребно осврнути се на недавну дебату у британском парламенту по питању деловања те агенције и односа британске владе према њој. Последњих месеци, Министарство није примило никакве податке од Амбасаде за картотеку. То значи да Амбасада не схвата у довољној мери важност коју има картотека за Министарство. Подаци о разним личностима и организацијама имају, можемо рећи, исту толику важност колко имају и политички извештаји које нам Амбасаде шаље.

Због тога, Амбасада треба да приступи прикупљању података за картотеку по одређеном плану који треба стрпљиво и упорно спроводити. У ту сврху Амбасада треба да одреди једнога службеника коме ће то бити главни посао, а коме ће помагати и сви остали службеници Амбасаде.

Према мишљењу Министарства најбољи начин би био следећи: чим се у јавном животи појави нека личност, треба настојати да се прикупе подаци о њој. Не треба се толико обазирати на биографске податке, већ више на политичку припадност и смернице те личности, на њен став по појединим питањима и проблемима која се постављају, као и на њену повезаност са утицајним круговима и групама у Великој Британији. Наравно не треба изгубити из вида ни личности које су отишле у позадину, тј. чији се глас више не чује. Када се прикупе неки подаци, то не треба сматрати завршеним. Податке треба допуњавати, и бележити све евентуалне промене у гледиштима која дотична личност заступа.

Није претерано рећи да без добре и потпуне картотеке, Министарство не може добро ни функционисати. Због тога Министарство моли амбасаду да најозбиљније схвати горе наведени задатак и да шаље Министарству редовно податке које је прикупила као и оне које јој буде Министарство тражило, а она у могућности да их прибави.⁸⁵

⁸⁵ Исто.

Кроз ову мешавину критике и сугестија Министарства иностраних послова упућеној амбасади у Лондону, можемо видети шта Министарство очекује од амбасаде, тј. да нису довољни извештаји који се тичу искључиво политичких дешавања, већ да је неопходно да амбасада прикупи све релевантне информације из штампе, као и да води евиденцију о кључним личностима у британском јавном животу и њиховим политичким и идеолошким ставовима. Из овог извештаја може се закључити да Министарство има утисак да амбасада није адекватно организована, те да због тога Министарство препоручује амбасади и како да организује своје чиновнике, тј. даје сугестију да мора постојати један чиновник који ће се искључиво бавити прикупљањем података за картотеку, као и да сви остали чиновници морају помагати у овом послу, с обзром на његову важност за Министарство.

Министарство иностраних послова Југославије и даље није у потпуности било задовољно са радом које је обављала његова амбасада у Лондону, те је 25. маја 1947. године, у амбасаду у Лондону, стигао предмет под називом „Критика организације и рада амбасаде ФНРЈ у Лондону“. Ову критику написао је референт за Велику Британију, Министарства иностраних послова, извесни Милош Нешић по усменом наређењу начелника II регионалог одељења Министарства иностраних послова, Срђана Прице.⁸⁶ Овај предмет је пре свега и био написан за Срђана Прицу, као сугестија и предлог како побољшати рад амбасаде.

„Колико је мени познато, из увида који сам могао имати у рад наше амбасаде у Лондону, организација посла и сам рад амбасаде има уочљивих недостатака. Мада се ови недостаци у великој мери могу оправдати изузетно тешким положајем у коме се налазе и раде наши другови, један део тих недостатак могао би бити отклоњен планском и бољом организацијом посла, правилнијим искоришћавањем постојећег кадра и већим залагањем на послу свих службеника амбасаде.

Основна тешкоћа на коју наилазе наши другови у своме ради огледа се у непријатељском ставу званичних и полузваничних кругова са којима они долазе у додир. То непријатељско држање према ФНРЈ и њеним представницима има у Британији то специфично обележје да је организовано. Водећи рачуна о чињеници да је у британску „слободну“ штампу

⁸⁶ Исто.

готово немогуће продрети са чланком који би у правој светлости приказао нашу земљу пада у очи да је Британцима успело да у извесној мери изолира нашу Амбасаду и да је упуте на један тип људи, за које би се могло рећи да су „званични пријатељи нове Југославије“. Овде углавном мислим на извештај лабуристичких, левих парламентарца и на Англо-југословенско друштво на челу са Госпођом Лојд. Ма колико да нам је то друштво учинило услуга и да је то за сада можда једини пут који нам је остављен отвореним, и кога ми морамо искористити, на искреност већине његових чланова не може се ослонити а једини коректив томе остају неки другови из КП Енглеске. Са друге стране се мора имати у виду да сваки пропагандни рад за нашу земљу који иде преко комуниста губи на убедљивости код Британаца. Ради тога један од најважнијих задатака амбасаде морао би бити да се свим силама стара да прошири круг људи са којима долази у додир. У много случајева ће се наићи, нарочито ако се инсистира на масовним организацијама као што су синдикати, кооперативе и омладински покрет, затим на контакту са независним публицистима, новинарима и уметницима, и на искрене људе који ће се исто тако заложити, нарочито када се имају у виду тешкоће кроз које тренутно пролази Велика Британија. Овој изолацији наших другова, у прво време после њиховог доласка, у знатној мери је допринело и то што су у амбасади на раду задржани људи који су за време рата били у служби емигрантских влада, тако да је од њих било више штете него користи. Умањити ову изолованост и свим силама покушати да се у јавност продере са истином о ФНРЈ требао би бити главни задатак наше амбасаде.

Други основни недостатак наше амбасаде, који више пада у очи, је недовољно слабо извештавање Министарству. Мада се у последње време поправљају, политички извештаји у већини случајева су површни и непрецизни. Они се свде на изношење става британске штампе, и то на такав начин да се не може јасно видети шта пише штампа а шта је мишљење амбасаде. Јасно је да се штампа мора студирати и да је то један од најсигурнијих извора за оријентацију и информације, међутим тек на темељу тог материјала из штампе треба приступити темељном и систематском проучавању једног проблема или догађаја. Из извештаја амбасаде јасно се види да се поједина питања по правилу не студирају тако темељно и плански, већ се више ради *ad hoc* и самим тим површније. Пример за овакав рад су извештаји о Индији и Палестини. Наравно да има од овога и изузетака, који углавном чине неколико добрих извештаја друга Коса о британској

штампи, о одјеку суђења Дражи Михајловићу и о неким привредним проблемима. Према томе један од основних задатака амбасаде би био да приступи планском, темељном и научном проучавању основних питања, економског, политичког и културног збивања у Великој Британији.

Најзад последњи недостатак рада амбасаде који се треба напоменути, је да, амбасада не доставља Министарству, а можда и не прати довољно будно публикације и књиге које излазе. Као маркантан пример ових пропуста наводим само да је тек на интервенцију Министарства, амбасада почела слати часопис КП Британије.

На основу свега изнетог мислим да недостаци који су се појавили у раду амбасаде имају углавном три узрока. Сви чиновници који су током рата били у емиграцији нису могли бити замењени друговима из земље, услед недостатка кадрова; другови који су дошли из земље и који знају све услове недовољно и неправилно су искоришћени и то због одсуства плана и слабе организације посла у амбасади. Мишљења сам да би требало преместити у земљу В. Миленковића који се налази на служби у иностранству већ више од 10 година као и Ф. Коренића који је исто тако већ више од 8 година у иностранству. Затим би требало заменити секретарицу Маршал, и служитеље Крижанића и Бохмеца. Сви ови људи били су исувише повезани са емигрантским круговима а прва двојица не могу због тога, а и због политичке неизграђености и непознавања прилика у новој Југославији вршити функције које су им одређене.

Пошто годишњи извештај амбасаде још није примљен у Министарству није ми тачно познато како је посао организован али мисли:

- да политичке извештаје пише В. Миленковић, с обзиром да извештаји носе његов параф;
- да конзуларним пословима управља Ф. Коренић;
- да је за администрацију задужен друг Л. Лилић, који би сем друга Коса једини од чиновника амбасаде био способан да пише политичке извештаје и да проучава прилике у Британији;
- да другарица Лилић врши дужност секретарице амбасаде и да ради на картотеци;

- да другарица Милетић помаже другу Лилићу, мада би по својим посебностима могла сама обављати све административне послове амбасаде;
- да је другарица Михајловић запослена у конзуларном одељењу амбасаде;
- да друг Кос поред руковођења амбасадом има контакт са странцима, прави концентне телеграма за Министарство и повремено пише политичке извештаје (5 до 7 током 1946. и 1947. године)

На темељу ових непотпуних података мислим да би рад у амбасади требало на следећи начин организовати:

1. Саветник амбасаде помагао би амбасадору у организовању и руковођењу посла, по важнији питањима одржавао би контакт са Foreign Office-ом и другим представништвима, писао би политичке извештаје и телеграме за Министарство и вршио надзор над радом других службеника. Припремање једног дела материјала за извештаје могао би обавити аташе за штампу. Материјал за конкретне проблеме би могао прикупљати III секретар под руководство друга Коса, саветника амбасаде.
2. I секретар имао би као своје основно задужење да руководи конзуларним пословима амбасаде. Уједно би имао да прати привредни живот земље и да у сарадњим са трговинским изаслаником прави политичко-привредне извештаје за Министарство. Конзуларним пословима би требало, поред I секретара да се баве још два чиновника амбасаде. Друг Лилић могао би руководити конзуларним пословима, с тим да му на том послу помаже другарица Емилија Михајловић. За овај рад, како би се растеретио I секретар потребно је упутити из земље још једног друга за рад на конзуларним пословима. Ако се остане на принципу да административним и организационим пословима треба, као и у другим амбасадама и иностраним службама, да руководи I секретар онда би амбасада у Лондону морала имати два I секретара.
3. II секретар био би задужен за праћење рада Парламента и масовних организација као што су политичке партије, синдикати итд. Он би сем тога био задужен прикупљањем података за картотеку у чему би му помогао сваки службеник амбасаде подацима из свог сектора. Овај посао могао би вршити друг Родић.

4. амбасада би морала имати три III секретара или чиновника који би вршили те функције и то:
- а) III секретар који би био задужен за администрацију амбасаде, вођењем поверљивог и строго поверљивог протокола и архиве, куцањем поверљивих аката за Министарство и томе слично. Овај посао могла би радити другарица Милетић;
 - б) III секретар који би вршио дужност личног секретара амбасадора и који би у исто време могао помагати II секретару у вођењу картотеке, те куцати један део поверљиви ствари за Министарство. Овај посао би могла, привремено, док не дође замена вршити другарица Лилић;
 - в) III секретар који би био придодат Саветнику и који би требао под његовим руководством да прикупља и проучава материјал из најважнијих и најактуелнијих питања. Овај би друг могао, поред ове обавезе, да припомаже у било ком сектору посла Амбасаде где се укаже потреба. Нико од другова који су сада у Лондону не мора се задужити овим послом те би требало одредити некога из земље,

Тек на темељу овакве или сличне детаљне поделе надлежности и задужења могло би се приступити планском одређивању конкретних задатака са одређеним роковима када су је у питању проучавање проблема и извештаји, те би се на овај начин једино могли отклонити, једином делом, недостатци који постоје у раду амбасаде.⁸⁷

Из овог извештаја референта Министарства иностраних послова за Велику Британију Нешића, јасно се могу видети главне мане и недостатци амбасаде. Недостатак организације у раду амбасаде је изгледа представљао кључан проблем, уз чињенице да је пола чиновника у амбасади фактички било ту из прошлих режима, као и да су сви чиновници амбасаде, па и сам амбасадор, поприлично политички изоловани у Великој Британији због генералних односа Југославије и Велике Британије, који у том тренутку, нису били добри.

Такође из овог извештаја, може се видети будуће уређење амбасаде, с обзиром да је овај предлог референта за Велику Британију у великој мери прихваћен.

⁸⁷ Исто.

ТРШЋАНСКО ПИТАЊЕ

Полемика око Трста настала је првих дана маја 1945. године, када је искрсло питање ослобођења, поседа и припадности Трста. Југословенска, односно, Титова тактика била је да Савезнике стави пред свршен чин, нешто слично што је радио и у Југославији, а посебно на територији Србије, те је Генералштаб дао званично саопштење да је Југословенска армија сама заузела град Трст и околину. Ову стратегију препознали су и савезници, који по овом питању нису имали намеру да одступе и учине уступак Тито, као по неким другим питањима.⁸⁸

Југословенска армија ушла је у Трст, и делимично га заузела 1. маја. Већ 3. маја, Тито је затражио од фелдмаршала Александера⁸⁹ да се његове снаге повуку из зона које је раније „ослободила“ Југословенска армија, а у којима су се појавиле савезничке снаге „без дозволе“. Југословенске власти су одмах увеле и делимичну радну обавезу, помериле часовник на југословенско време, а започела су и прва хапшења. Услед ових акција, италијанско становништво осетило се угроженим од стране Југословена и тражило је помоћ од савезника. Југословенски притисак на представнике савезничких трупа у Трсту није имао ефекте, пошто они нису хтели да се повуку, те је дошло до договора да Југословени буду привремени администратори зоне Јулијске Крајине у којој су се налазили.⁹⁰

Став савезника је био јасан, што се види по Черчиловој инструкцији фелдмаршалу Александеру: „Не долази у обзир да правите с њим икакав споразум о присаједињењу Истре или било којег дела предратне Италије његовој „Новој Југославији“. О судбини тог

⁸⁸ Бојан Димитријевић, Драган Богетић, *Тршћанска криза 1945-1954*, Београд, 2009, 11.

⁸⁹ Харолд Александер (рођен 10. децембра 1891. године, преминуо 16. јуна 1969. године) био је британски војсковођа и фелдмаршал. У Другом светском рату деловао је као вископозиционирани војни заповедник у северној Африци и Италији.

⁹⁰ *Исто*, 13.

дела света решаваће се са мировним столом, и Ви свакако треба да му то ставите до знања“.⁹¹

Тито је у почетку овог спора показивао самопоуздање у својим акцијама, убеђен да ће се савезници зауставити код Соче, где би се направила демаркациона линија између окупираних територија двеју армија, међутим оштар став савезника га је изненадио, те је у другој половини маја показао добру вољу у прихватању и повлачењу неких својих јединица. Британски фелдмаршал Александер је још 7. маја значајно проценио да „Тито нема пуну подршку Москве и сматрам да ће на крају прихватити моје предлоге“.⁹²

Леонтић је известио из Лондона 7. јуна 1945. године о свом разговору са г. Орме Саргентом⁹³ током ког је са њим разговарао пре свега о територији око Трста. Саргент је саопштио Леонтићу да је фелдмаршал Харолд Александер⁹⁴ утврдио са маршалом Титом на подручју Трста линију окупације савезничких трупа. Александер даље каже да је са југословенске стране повређено опште начелно међународно право јер је југословенска војска запосела Трст, како би створила „*fait accompli*“, те је тим прејудиицирала одлуке мировне конференције.⁹⁵

Савезници су све јаче и отвореније вршили притисак на југословенску страну, са циљем да партизани напусте градове Трст, Горицу и Тржић и ослободе коридор Трст-Горица-Тржић, упозоравајући да ће у противном интервенисати својим снагама. У међувремену се заоштравала ситуација и у самом Трсту, где су непрекидно избијали мањи инциденти и конфликти који су проузроковали међусобну нетрепеливост. У дописци, Черчил и Труман се сложили да савезничке снаге изврше демонстрацију силе на терену и ваздуху, јер би таква акција, како каже Труман, „освестила Тита“ у сагледавању намера

⁹¹ Исто., 14.

⁹² Исто., 14.

⁹³ Орме Саргент (рођен 31. октобра 1884. године, преминуо 23. октобра 1962. године), био је британски дипломата и државник. Своје образовање је стекао на Редли колеџу, да би се након тога усавршавао у Швајцарској за дипломатску службу. Приступио је *Foreign Office*-у 1906. године.

⁹⁴ Харолд Александер (рођен у Лондону, 10. децембра 1891. године, преминуо 16. јуна 1969. године.) био је британски војсковођа и фелдмаршал. Запамћен је као вођа 15. британске армије током инвазије Сицилије 1943. године. током Другог светског рата. Након рата служио је као генерални гувернер Канаде.

⁹⁵ ДА, ПА 1945 8. Енглеска.

западних савезника. Труманов став се испоставио као тачан, јер је одмах након ове демонстрације, Тито изразио спремност за преговоре, који су почели у Београду 25. маја а завршени су споразумом, 9. јуна.⁹⁶

Споразумом од 9. јуна 1945. године између Југославије с једне и Велике Британије и САД⁹⁷ са друге стране успостављена је привремена савезничка војна управа у Трсту и околини. По првој тачки споразума Трст са околином и Пула стављени су у надлежност савезничког врховног команданта, док је друга тачка споразума регулисала органичења за снаге ЈА⁹⁸ на назначеном подручју.⁹⁹

Следеће дискусију око питања Трста, Леонтић и Саргент су водили 22. маја 1946. године. Леонтић извештава о овом разговору да је Саргенту истакао, како он каже, једну основну процедуралну грешку Савета министара иностраних послова, а то је да се дискутовало одвојено о залеђу Трста, о тршћанском пристаништу а на крају о самом граду Трсту. Саргент је чак повукао аналогију са са бившим слободним градом Данцигом али су се обојица сложили да се овај аргумент не може озбиљно узети у обзир када се прича о Трсту. Леонтић наводи да је као своје лично мишљење рекао Саргенту да он сматра да је југословенски суверенитет пре свега питање принципа, јер изоловано тршћанско острво на југословенском залеђу не може имати друкчији суверенитет него оно залеђе на коме лежи. Леонтић даље каже да се такво решење намеће и са гледишта практичне политике, јер би се тиме отклониле компликације које би могле настати ако се вештачким начинима буде решавало то питање. Леонтић даље наводи како он мисли да би најбоље решење за питање Трста било када би четири велике светске силе преузеле улогу гаранта, те загартовале италијанском народу Трста права самоуправне федеративне јединице.¹⁰⁰

До нових већих тензија између Југославије и савезнике долази средином 1946. године када су оборена два америчка авиона, изнад територија које су потпадале под југословенску надлежност.¹⁰¹ Први авион оборен је 9. августа, када је надлетао аеродром у

⁹⁶ Бојан Димитријевић, Драган Богетић, *нав. дело*, 20.

⁹⁷ Б. Петрановић, *Историја Југославије* 3, 163.

⁹⁸ Југословенска армија

⁹⁹ Бојан Димитријевић, Драган Богетић, *нав. дело*, 21.

¹⁰⁰ ДА, ПА 1946 22. Енглеска.

¹⁰¹ Б. Петрановић, *Историја Југославије* 3, 167.

Љубљани. Наводно на лету из Беча за Удине, пилот авиона, Вилијам Кромби, је залутао и покушао је да се оријентише. Други авион је оборен 19. септембра, и то после неколико упозорења на која америчка посада није реаговала, приликом чега су погинули свих 5 чланова посаде. Огрочење поводом ових догађаја изразио је и амерички амбасадор у Београду, Патерсон. Тито је у разговору са њим изразио жаљење што је до ових догађаја дошло, те да ће послати финансијску одштету породицама погинулих, али да неће финансијски надокнадити САД-у оборене авионе јер би то онда значило да Југославија нема права да штити свој суверенитет.¹⁰²

Осим ваздушних и неких поморских повреда, провокација и инцидената било је и на копну. У Трсту је 9. септембра америчка војна полиција разоружала шест војника ЈА, који су камионом кренули да преузму транспорт материјала UNRRA-е за Југославију. Исто се десило и командиру чете у Трсту, капетану Шеготи, који се са четири војника упутио у потрагу за ухваћеном шесторицом припадника ЈА.¹⁰³

Нову етапу односа у деликатном тршћанском питању донела је 1947. година. Даље регулисање статуса спорне територије, на основу Потсдамског договора, преузео је још у јесен 1945. године Савет министара иностраних послова четири велике силе победнице у Другом светском рату. На Конференцији мира у Паризу прихваћен је пројекат овог тела о формирању Слободне територије Трста, као посебне међународне јединице под управо гувернера и надзором Савеза безбедности УН. Југословенска влада је потписала овај документ 10. фебруара 1947. године уз напомену да се тим чином не одриче територија на које сматра да има право.¹⁰⁴

Слободна територија Трста (СТТ) формирана је на основу члана 21 париског мировног уговора од 16. фебруара 1947. године. Пракса поделе војних надлежности на савезничку зону А и југословенску зону Б је настављена.¹⁰⁵

¹⁰² Бојан Димитријевић, Драган Богетић, *нав. дело* 32.

¹⁰³ *Исто.*, 33.

¹⁰⁴ *Исто.*, 36.

¹⁰⁵ *Исто.*, 36.

ПОСЕТЕ БРИТАНСКИХ ПОЛИТИЧАРА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Маршал Тито, примио је 5. септембра 1946. године британског, лабуристичког народног посланика Солеја¹⁰⁶.

Солеј се на почетку свог разговора са Титом захвалио њему што му је учинио ту част да га прими, и моли га да верује да у лабуристичкој странци има много људи, који поред њене званичне политике имају велике симпатије према Југославији, и генерално револуционарним покретима у источној Европи. Он истиче да је он у Југославији имао права да иде где жели, да види оно што жели и да разговара са онима којима жели, те да ће тако о томе и говорити када се врати у Енглеску. На Титово питање где је све био, Солеј одговара да је у Београд дошао из Прага, где се састао са Едвардом Бенешем¹⁰⁷ и Клементом Готвалдом¹⁰⁸, те да је након тога отишао за Сплит, као и да је посетио Јулијску Крајину и Трст. Тито је Солеја још питао везано за његово путовање да ли је видео Омладинску пругу¹⁰⁹, на шта овај одговара да нажалост није био у могућности, али да је чуо разне позитивне приче о њој током својих путовања кроз Југославију.

После овог, пре свега куртоазног почетка разговора Солеј је поставио Титу неколико питања, на која је овај био више него расположен да му одговори. Солеј се прво интересовао да ли постоји неки уговор између ФНРЈ с једне стране и Велике Британије и САД са друге, који је уређено питање месних власти и народних одбора у Јулијској Крајини. Солеј каже да је о овом питању чуо разна мишљења на свом путу кроз зону „А“

¹⁰⁶ Лесли Солеј (рођен 15. децембра 1905. године, преминуо 8. јануара 1968. године) био је британски политичар и адвокат, члан лабуристичке странке до 1948. године.

¹⁰⁷ Едвард Бенеш (рођен 28. маја 1884. године, преминуо 3. септембра 1948. године) био је вођа Покрета за независност Чехословачке, министар иностраних послова и други председник Чехословачке од 1935. до 1938. године, у првом мандату, и поново од 1940. до 1948. године, када је, по доласку комуниста на власт дао оставку.

¹⁰⁸ Клемент Готвалд (рођен 23. новембра 1896. године, преминуо 14. марта 1953. године) био је чехословачки политичар, комуниста, премијер и председник Чехословачке.

¹⁰⁹ Омладинска пруга, односно пруга Брчко-Бановићи, је железничка пруга у северној Босни која је настала као резултат прве омладинске радне акције у Југославији. На њеној изградњи радило је скоро 63 хиљаде омладинаца из целе Југославије и више од хиљаду бригадира из иностранства. Дужина пруге износила је 92 километра, а изграђена за седам месеци.

Јулијске Крајине. Тито је Солеју одговорио да такав један споразум заиста постоји и да је потписан јуна месеца 1945. године у Београду. Тито даље наводи да су се, на основу једне од одредби споразума, савезници обавезали да ће у крајевима који буду под њиховом управом сарађивати са месним народним одборима, који су изникли у борби против фашизма. Међутим, по једној другој одредби споразума, савезници су могли да распусте одборе, уколико се њихов рад покаже незадовољавајућим, али под условом да се изврше избори за одбор који ће заменити онај који је распуштен. Ипак савезници се нису држали овог уговора, распустили су све одборе, који су, како каже Тито, најдемократскија форма управе јер су изникли из самог народа за време борбе против фашизма, а избори за нове одборе упркос одредби споразума нису расписани.

Друго питање које је Солеј поставио Титу, тицало се тога шта би могли напредни британски лабуристи да учине за Југославију. Титов одговор био је да би највећа помоћ коју би могли пружити Југославији била та да утичу на то да се британска спољна политика према Југославији измени и буде више пријатељска, што би се могло постићи уколико би они првенствено утицали на британско јавно мњење, које је, како каже Тито, затровано клеветам и неистинама које шире разни реакционари, непријатељи нове Југославије. Тито предлаже да напредни британски лабуристи попут Солеја или Зиљакуса¹¹⁰ који је боравио у Југославији претходне године (1945.) током избора, чешће посећују Југославију и да шире вести о томе шта су видели и како су доживелу само државу, како би се постигла нека реална слика у британској јавности.

Последње Солејево питање тицало се независности земаља источне Европе, па и Југославије, у односу на СССР, односно да ли и у коликој мери СССР врши директне и индиректне утицаје на Југославију. Титов одговор био је следеће: „Народи Југославије са толико осетљивости пазе и љубоморно чувају своју слободу и независност да је баш поштовање те слободе и независности од стране СССР-а оно што ствара и одређује велику љубав и поистовећање народа Југославије према Совјетском Савезу. У главама људи са запада тешко је да се роди и одржи мисао да у односу између једне велике и једне мале земље, као што је СССР и Југославија, мала земља може да очува своју независност.

¹¹⁰ Кони Зиљакус (рођен 13. септембра 1894. године, преминуо 6. јула 1967. године) био је британски политичар, члан лабуристичке странке, и то њеног левог крила.

Међутим, Совјетски Савез не само да не прави никакве пресије на Југославију него чак не даје ни сугестије. У случају инцидента са америчким авионима на пример, где се жели представити да је Југославија била подстрекивана и инспирисана од стране СССР-а, Совјетски Савез није давао никакве сугестије“.¹¹¹

Тито је 6. септембра примио британске лабуристичке народне посланике и подсекретаре у британској влади Џофрија Бинга¹¹² и Џулијана Сноуа¹¹³.

Након почетних размена куртоазије, на Титово питање упућено британским посланицима о њиховим утисцима о Југославији, Бинг је одговорио да су они пре доласка у Југославију путовали и по Италији и Грчкој, и да су пријатно изненађени чињеницом да су прилике у Југославији много сређеније у сваком погледу. Бинг је одмах искористио ову прилику да спомене Трст, односно да је у Италији питање Трста и Јулијске Крајине пре свега ствар престижа, а да се занемарују много важнија питања, по његовом мишљењу, као што су питање исхране и северно-афричких колонија. Бинг је даље изложио да су Сноу и он јако заинтересовани за затегнуте односе који постоје око Трста, а нарочито између Југославије и Савезничке војне управе у Трсту. Тито је на ово одговорио да до многих неспоразума долази зато што ова управа запошљава профашистичке елементе, који не само да су непријатељски расположени према новој Југославији, већ и према самим Савезницима, те поново спомиње да је више пута наглашавао да би Савезничка војна управа требала да се ослања на Народне одборе које би народ сам изабрао као своју власт.

У наставку разговора, Сноу каже да си Бинг и он, током свог боравка у Риму, посетили папу који им се жалио на прогон католичке цркве у Југославији, и који је заузео непријатељски став према Југославији. Са друге стране, он истиче да су дошли до информација да се извесни католички свештеници баве шверцовањем оружја у свхру терористичких акција, што Тито потврђује, али и жели детаљније да им објасни верску ситуацију у земљи: „Овакви случајеви тешко се могу разумети у Енглеској или у некој другој земљи, код нас ипак постоје историјски разлози који објашњавају овај

¹¹¹ ДА, ПА 1946 24. Енглеска.

¹¹² Џофри Бинг (рођен 24. јула 1909. године, преминуо 24. априла 1977. године) био је британски правник и политичар, члан лабуристичке партије од 1945. до 1955. године.

¹¹³ Џулиан Сноу (рођен 24. фебруара 1910. године, преминуо 24. јануара 1982. године) био је британски политичар и члан лабуристичке партије, и секретар британског Министарства здравља.

противнародни став извесног дела свештенства, што није увек био случај. Свештеници су у борби против Турака одиграли позитивну и прогресивну улогу у нашем народу. Извесни католички свештеници као што су били бискуп Штросмајер и Крижанић узели су видног учешћа у остварењу народних идеала за југословенско јединство. Међутим, када је дошло до уједињења после Првог светског рата, католичко свештенство било је против тог уједињења не због националних већ због верских антагонизама. У то време, створен је из више разлога један хрватски иредентизам где је верски моменат исто као и католичко свештенство играло видну улогу. По разним католичким самостанима који су имали и своје гимназије васпитан је и злочинац Анте Павелић. Када је током овог рата, уз помоћ фашиста, створена НДХ, католички свештеници лично су учествовали у масовном убијању православног живља. Ово се претворило у један верски рат који је имао карактер грађанског рата. Једино је наша велика толеранција успела да стиша верске страсти и да спречи да дође до даљег проливања крви ради освете. Ми смо ту руководили и на верском пољу оним што је основно нашој борби, а то је остварити пуно братство и јединство народа Југославије. За тај злочиначки рад неких од католичких свештеника, они су пред судом одговарали и то не за своје проповеди или политички став, већ за борбу са оружјем у руци против властитог народа“.¹¹⁴

У наставку разговора, Бинг је изнео мишљење да, пошто је немогуће решавати сва питања одједанпут, и побољшати у сваком смислу односе између Југославије и Велике Британије, треба радити на решавању конкретних питања и тако постепено побољшавати односе док се не створе услови за побољшавање на најважнији, пресудним питањима. Како се Тито сложио са овом изјавом, Бинг је прво предложио да се успостави директан ваздушни саобраћај између Лондона и Београда, што би допринело разбијању предрасуда о „челичној завеси“. У ту сврху, каже Бинг, било би добро када би у Београд дошао један британски представник, који би се бавио овим питањем. Тито се у принципу сложио, и закључио да ће све по овом питању средити југословенска амбасада у Лондону.¹¹⁵

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ Исто.

Следеће питање које су покренули британски посланици тицало се дозволе за отварање британске читаонице у Љубљани, која би, како Сноу каже, допринела побољшању односа. Тито, је међутим, одговорио да су, са америчком читаоницом у Београду, имали велике непријатности, те да он не упоређује британске читаонице са америчким, али да жели да укаже на то да се и против воље оних који су одговорни за те врсте читаоница, у њима окупљају реакционарни елементи.¹¹⁶

Већ наредног дана, 7. септембра 1946. године, Тито је имао још једну посету, и то од британског лабуристичког посланика Конија Зилиакуса. Ово није била његова прва посета Југославији, с обзиром да је претходне године био један од посланика британског парламента који су присуствовали изборима у Југославији, на инсистирање југословенске владе, како би посведочили регуларности ових избора.¹¹⁷ Након формалног почетка разговора, који су водили на руском, Тито се распитивао код Зилиакуса где је све био од када је стигао у Југославију, на шта Зилиакус одговара да је био на Цетињу, по Далмацији, у Дубровнику и два дана у Будви. Зилиакус је, у наставку разговора са Титом, направио неку врсту политичке рекапитулације претходне године у Великој Британији: „Прошло је годину дана од велике лабуристичке победе и може се рећи да је политика лабуристичке владе у унутрашњим пословима добра, што се не може рећи за спољне послове. Свет се у Енглеској не слаже са званичном спољном политиком која Британију све више удаљава од СССР-а а гура је у америчке капиталистичке воде. Већина је, међутим, још увек лојална, док само једна мањина критикује, нарочито владину политику према Грчкој, у Палестини и према Франку. У овој мањини постоји још једна мањина која жели радикалну промену у британској спољној политици, која сматра споразум и тесну сарадњу са СССР-ом најбитнијим, и ја припадам тој мањини. Догађаји ће показати да смо ми били у праву пошто ће доћи до кризе због владине спољне политике, али та криза неће бити довољно озбиљна да би проузроковала нове изборе. У таквој једној кризи, Бевин ће бити приморан или да се повуче или ће доћи до цепања у лабуристичкој странци, с тим да ће мала десна фракција отићи са реакционарима. Британски свет мало се разуме у политику, а још мање разуме револуцију. Тако лабуристи траже пуштање нациста из логора у Немачкој јер су они тамо затворени не због онога што су учинили већ ради својих нацистичких убеђења.

¹¹⁶ Исто.

¹¹⁷ Ђоко Трипковић, *нав. дело*, 97.

Наши људи морају научити шта је то револуционарна демократија, и зато ја путујем по Источној Европи, скупљајући потребан материјал како би их просветлио.“¹¹⁸

Тито је са великим одобравањем дочекао ово Зилиакусово излагање, након чега је истакао да су односи међу народима, а нарочито међу Савезницима, све тежи како време пролази од победе у рату те да ће таква ситуација довести до катастрофе уколико се не предузму брзе и енергичне мере.¹¹⁹

Током разговора Тито је и Зилиакуса упитао да ли је током свог боравка у Југославији посетио Омладинску пругу, а Зилиакусов, као и Солејев одговор био је негативан. Ипак и Зилиакус је рекао Титу да је из разних извора чуо о том пројекту, колико је успешан, те је предложио да дођу представници омладинског радничког филма, који би могли снимити рад на прузи да би се тај филм након тога показивао како у Југославији тако и у остатку свету.¹²⁰

Зилиакус је доцније у разговору покренуо питање диктатуре једне партије, у контексту „непријатељске пропаганде“ која овим паролама наноси много штете Југославији, пре свега у јавном мњењу. Тито је одговорио, описујући специфичну политичку организацију насталу половином 1944. године, Народни фронт¹²¹, да: „није важно да ли је то једна партија или више, питање је да ли та партија ужива поверење народа. Природно је да је важно да ли је то једна прогресивна или назадна партија. Само једна напредна партија може уживати поверење народа. Код нас је са процесом диференцијације ишло овако. Прво су се широке народне масе окупиле у Народни фронт, па су тек онда фронту приступиле реакционарне вође старих странака. Они су желели да наставе са својим старим навикама и на тај начин су дошли у сукоб са члановима својих властитих странака, који су остали лојални Народном фронту. Земљорадници унутра фронта сматрају да је потребно водити много више рачуна о економским и привредним моментима живота него о ситном политичком надмудривању. Основна линија наше политике је савез радника и сељака. Ми говоримо радницима да треба повећати напоре да би се што више добара

¹¹⁸ ДА, ПА 1946 22. Енглеска.

¹¹⁹ Исто.

¹²⁰ Исто.

¹²¹ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд, 1969, 85.

могло дати сељацима, који се старају о нашој исхрани, а сељаке, у корист којих смо спровели аграрну реформу, бордимо да повећају производњу пољопривредних добара. Ми у овој нашој политици имамо успеха јер сељаци знају да ми водимо рачуна о њима.“¹²²

На крају њиховог разговора, Тито је позвао Зилиакуса да посети Југославију и наредне године, како би се лично уверио у развој, који ће ухватити још већи замајац тада, на шта му се Зилиакус захвалио на позиву и обећао да, уколико му то његове обавезе дозволе, свакако доћи поново у Југославију.¹²³

Поводом посета четворице британских посланика, који су боравили у Југославији у малтене исто време, али не плански, већ чини се игром случаја, Министарство иностраних послова направило је један кратак извештај који је проследило југословенској амбасади у Лондону ради увида у ове битне информације.

„Као што је амбасади ФНРЈ познато крајем августа почетком септембра у Југославији су боравили британски народни посланици, К. Зилиакус, Л. Солеј, Г. Бинг и Ј. Сноу. Друг Маршал их је све примио.

Зилиакус који је овде био са својом женом Џенет Херис, дошао је у Југославију углавном на одмор. Провео је недељу дана у Будви. Отишао је до Дубровника и одушевљен је нашом обалом. У Београду, сем генерала Велебита, није долазио у контакт са нашим руководиоцима. Посето је Бугарску, која је на њега оставила дубок утисак. Рекло би се да Зилиакус сматра да је био боље примљен у Бугарској него у Југославији. Са малим призвуком критицизма према нама говорио је чак и о високој политичкој свести бугарског народа. Много је хвалио новог британског амбасадора, Пика, што је упадало у очи.

Солеј је био много наметљивији. У Београду је провео мало времена, али је зато путовао по Далмацији и Јулијској Крајини, а био је и у Трсту и у Словенији. Много је говорио о свом пријатељству према нашој земљи као једној од „револуционарних земаља Средње и Источне Европе“. Даје утисак несолидног човека коме је стало да на нашем питању као и

¹²² ДА, ПА 1946 22. Енглеска.

¹²³ Исто.

на грчком, направи „каријеру“ и зато ће нам бити од користи. Његови партијски другови имају јако слабо мишљење о њему, нису желели да се показују са њим нити да путују заједно. Ово је нарочито чудно када је Зилиакус у питању, јер су обојица чланови „левог крила“ лабуристичке партије.

Бинг и Сноу били су за време целог боравка у Југославији нераздвојни. Приликом свих разговора упадало је у очи да су унапред поделили улоге и заиста су се добро допуњавали. Вероватно је да у странци имају сасвим различите положаје. Бинг воли да кокетира са својим „учешћем“ у шпанском рату, где је био нека врста трговачког саветника, док Сноу ни мало не крије свој реакционарни став. Њима двојици поклоњена је и нарочита пажња, те су били примљени и разговарали су са руководиоцима Комисије за ратне злочине, са Министром спољне трговине, Министром рада, са Председником Комитета народног здравља, са руководиоцима синдиката. Обишли су НР Црну Гору, где их је примио председник владе, Далмацију и НР Хрватску где их је примио др Бакарић¹²⁴ и НР Словенију где их је примио друг Маринко. Инсистирали су да посете Јулијску Крајину, те су били и у зони Б као и у зони А, са америчким генералом Хардингом.

Обојица су желели да заузму покровитељски став и обилато су делили добре савете. Подвлачили су да ће они о Југославији говорити на меродавним местима, али да у штампи не могу писати. Посетили су Милана Грола и Драгољуба Јовановића, али их је импресионирао само Јовановић, и то веома вероватно зато што је Јовановић био члан НСС-а, левог крила Савеза земљорадника.

Сва четворица били су гости југословенске владе и не може се рећи да су били штедљиви. Неки су чак узели и новац у готовом. Међутим, неспорно је њихов боравак у нашој земљи нама бити од користи.

У исто време у Београду је био и Ситон-Вотсон¹²⁵. Он није био гост наше владе а по Југославији је путовао са олакшицама од стране UNRRA¹²⁶-е. Желео је да види министра

¹²⁴ Владимир Бакарић (рођен 8. марта 1912. године, преминуо 16. јануара 1983. године) био је југословенски политичар, доктор права и учесник Народноослободилачке борбе.

¹²⁵ Роберт Вилијам Ситон-Вотсон (рођен 20. августа 1879. године, преминуо 25. јула 1951. године) био је британски политичар и историчар. У контакт са Југославијом, односно тадашњом Краљевином Србијом, дошао је већ почетком Првог светског рата, када је био секретар британског удружења „Српски потпорни

Ранковића и друга Маршала, али они тада нису били у Београду. Примио га је од руководиоца министар Жујовић. Није много говорио о својим утисцима, а вероватно је да се видео са вођама опозиције. Говорио је да ће писати чланке за „Times”. Био је врло активан за време целог свог боравка у Југославији.“¹²⁷

Поводом овог боравка у Југославији, Ситон-Вотсон је по повратку у Велику Британију написао и један чланак који је изашао у „Times”-у, о коме извештава Амбасада у Лондону. Чланак, како наводи амбасада, са енглеског становишта, даје моралну слику и општу тезу о Југославији. амбасада након тога пружа кратак резиме чланка у ком наводи да је Ситон-Вотсон навео следеће: „Предратна Југославија била је диктаторска са српском хегемонијом. За време рата, партизани су се борили пожртвовано за ослобођење, јасно уз савезничку помоћ, а тек после рата постало је јасно да су истовремено спровели и револуцију. Дањашња Југославија је комунистичка диктатура, са комунистима постављеним на све одговорне функције, било у месним одборима, било у министарствима, војсци итд. Комунистичка партија је једина водећа снага и држи сву власт у својим рукама. Ову власт спроводи преко разних организација, комесара и политичке тајне полиције. Нова држава решила је велики број проблема предратне Југославије добро, као нпр. национално питање, такође је енергично успела да реши послератна питања, спречи инфлацију и успе у обнови земље, опет уз помоћ овог пута UNRRA-е, што међутим нико не признаје тамо. Тој чињеници треба приписати и делимичну неспособност државног апарата као и грешке.“¹²⁸

У извештају се даље наводи да Ситон-Вотсон у целом чланку, где год је то могуће, вуче паралеле са сличним установама у СССР-у, желећи тиме да покаже југословенску зависност од Совјетског савеза. амбасадино је мишљење да је, због чињенице да је чланак изашао баш у том тренутку, издат као одговор на англо-америчу ноту Југославији и догађаје у зони „А“.¹²⁹

фонд“. У међуратном периоду, у Краљевини Југославији, приликом разматрања евентуалних државноправних промена, Ситон-Вотсон се залагао за федеративно уређење Југославије.

¹²⁶ UNRRA (United Nation Relief and Rehabilitation Administration) или Администрација Уједињених нација за помоћ и обнову.

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ ДА, ПА 1946 23. Енглеска.

¹²⁹ Исто.

БРИТАНСКА АМБАСАДА У БЕОГРАДУ

У преписци британске амбасаде у Београду са министарством иностраних послова владе ДФЈ, британска амбасада инсистира да један британски официр за везу, који се налази у Скопљу, остане на свом месту док не буде замењен једним конзуларним чиновником одређеним од стране Уједињеног Краљевства, који би и требао да буде на овом месту. Амбасада истиче да је амбасадор добио одобрење од маршала Тита лично, да овај британски официр вршу ту функцију, док не дође конзуларни чиновник и замени га на тој позицији, али да упркос томе, локалне власти праве проблеме британском официру, и инсистирају да он не буде на тој функцији. Министарство иностраних послова на крају је остало доследно свом првобитном ставу, да конзуларне послове морају обављати лица из конзуларних служба, те да је чак и привремено, незгодно преносити ту функцију на лица која су првобитно дошла у сасвим другој функцији, те зато одбија овај захвет британске амбасаде.¹³⁰

Јула месеца 1945. године, Генералштаб ДФЈ, је на инсистирање британске владе које је пренела британска амбасада у Београду, одобрио да се повуче, односно укине, југословенска војна мисија у Уједињеном Краљевству, јер како је извештај британске амбасаде, та мисија је свој задатак обавила у тренутку када се рат у Европи завршио.¹³¹

Споразум о војним набавкама

У другој половини 1945. године, потписан је протокол, односно споразум о војним набавкама између југословенске и британске владе, који је требао да регулише сву војну помоћ коју је Енглеска послала током Другог светског рата, а која у том тренутку, није била регулисана због ратних услова.

„Влада Сједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске и Југословенска влада,

¹³⁰ ДА, ПА 1945 8. Енглеска.

¹³¹ Исто.

Желећи да закључе аранжмане о распоређењу задатака око издржавања и снабдевања Југословенске војне силе у Југославији и изван ње, и о распоређењу задатака који произилазе из давања међусобне помоћи Југословенске владе и владе Сједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске, споразумеле су се како следи:

Члан 1. - У складу са одредбама чл. 2 овог споразума Југословенска влада сносиће целокупне трошкове Југословенских оружаних сила. Сваки издатак који није предвиђен тим чланом, а који би учинила Британска влада у извршењу овог споразума, биће враћен на тражење Британској влади од стране Југословенске владе.

Члан 2. - 1) Влада Велике Британије неће тражити попуну касе за спрем у укључујући испоруке ратног материјала и за издржавање од стране власти и агенција Британске владе учињење таквим потраживањима или као аванси за евентуална потраживања бити задржани од стране Британске владе .

2) По истекнућу овог протокола, Британска влада моћи ће да тражи враћање спреме, испорука и осталог материјала, предвиђеног овим чланком уколико није изгубљена, разорена или утршена.

Члан 3. - 1) Трошкови на које се односе одредбе чл. 2(1) овог протокола обухватају трошкове разних врста испорука, намирница, спреме и материјала и свих сервиса и користи потребних за снабдевање и одржавање југословенских оружаних снага које се најефикасније могу пружити, и пружају се непосредно од стране власти и агенција Британске владе.

2) Одредба члана 2(1) овог споразума неће се примењивати на плату, додатке, пензије и све остале припадљности чланова југословенских оружаних снага. Оне се исто тако неће примењивати на намирнице, испоруке, сервисе и користи пружене југословенским оружаним силама које нису намењене њиховој сопственој употреби него за цивилне сврхе, као ни на разне аранжмане учињене у корист југословенских војних снага друкчије него непосредно преко власти и агенција Британске владе.

Члан 4. - 1) Ако власти или агенције Југословенске владе или лица или организације које раде са њеним одобрењем или у њено име пруже помоћ оружаним силама Велике Британије у Југославији – материјал, намирнице, спрему или друге услуге, Југословенска влада неће тражити наплату од Велике Британије за издатке учињене на овај начин, а који одговарају издацима дефинисаним у чл.3(1) овог протокола

2) По истекнућу овог протокола, Југословенска влада моћи ће да тражи враћање намирница, спреме и материјала о ком је реч у овом члану, уколико није изгубљен, разорен или утрошен.

Члан 5. - Влада Велике Британије и Југословенска влада саветоваће се међусобно у погледу детаљне примене овог протокола. Исто тако свака тешкоћа која би могла настати у погледу његовог тумачења и примене, као и свака нејасноћа о природи намирница, материјала, услуга и користи на које би требало да се примене одредбе чл.2(1) и чл.4(1), као и питање у којој мери треба да се пруже ове намирнице, материјал, услуге и користи биће решено консултовањем између две уговорне владе.

Члан 6. – Овај протокол остаће на снази 6 месеци после опште обуставе непријатељстава са Немачком, сем што ће од дана опште обуставе непријатељстава одредбе чл.2 бити примењене само на стално издржавање јединица и формација југословенских војних сила и њиховог особља која у то време још постоје, а служе са јединицама и формацијама војних сила Велике Британије.¹³²

Овај споразум између две владе подразумевао је период од тренутка уласка Југославије у рат марта 1941. године, тако да су у оквиру њега укључени и трошкови и набавке које је британска влада слала и Краљевини Југославији као и Дражи Михајловићу. Наравно ова чињеница није добро примљена у Београду, а поред ње, још један проблем, представљала је ставка споразума по којој Југославија мора вратити сав материјал који јој је Британија дала током рата. У изводу из разговора помоћника министра иностраних послова Гавриловића и енглеског амбасадора у Београду, Стивенсона¹³³, Стивенсон је истакао да није могуће да британска влада повуче клаузулу по којој Југославија мора

¹³² Исто.

¹³³ Ралф Стивенсон (рођен 16. маја 1895. године, преминуо 23. јуна 1977. године) био је британски дипломата и британски амбасадор у Београду од 1943. до 1946. године.

вратити материјал који јој је дала Енглеска током рата, али да тај материјал може остати у наводној резерви у Југославији, и да буде предат британским властима само у случају да је потребан у окупираној Немачкој, што како каже Стивенсон, сигурно неће бити случај, тако да ће тај материјал, практично остати у Југославији.¹³⁴

Британски амбасдори и југословенски званичници

У преписци британског амбасадора у Београду са министарством иностраних послова владе ДФЈ односно, генералом Велебитом, британска амбасада инсистира да један британски официр за везу, који се налази у Скопљу, остане на свом месту док не буде замењен једним конзуларним чиновником одређеним од стране Уједињеног Краљевства, који би и требао да буде на овом месту. Амбасада истиче да је амбасадор добио одобрење од Маршала Тита лично, да овај британски официр вршу ту функцију, док не дође конзуларни чиновник и замени га на тој позицији, али да упркос томе, локалне власти праве проблеме британском официру, и инсистирају да он не буде на тој функцији. Министарство иностраних послова на крају остаје доследно свом првобитном ставу, да конзуларне послове морају обављати лица из конзуларних служба, те да је чак и привремено, незгодно преносити ту функцију на лица која су првобитно дошла у сасвим другој функцији, те зато одбија овај захвет британске амбасаде.¹³⁵

Јула месеца 1945. године, Генералштаб ДФЈ, је на инсистирање британске владе које је пренела британска амбасада у Београду, одобрио да се повуче, односно укине, југословенска војна мисија у Уједињеном Краљевству, јер како наводи извештај британске амбасаде, та мисија је свој задатак обавила у тренутку када се рат у Европи завршио.¹³⁶

Почетком фебруара 1946. године, британски амбасадор Стивенсон пише Министарству иностраних послова Југославије поводом неопходних докумената које би, запослени чиновници британске владе као и британски цивили, требали да имају у свом

¹³⁴ Исто.

¹³⁵ Исто.

¹³⁶ Исто.

поседу током боравка у Југославији. Он се занима пре свега да ли постоје одређене рестрикције и уколико постоје на шта се односе као и колико ће бити на снази. У свом одговору, помоћник министра Велебит је послао Стивенсону извештај Министра унутрашњих послова Александра Ранковића о овом питању: „У погледу кретања по територији ФНРЈ за све стране држављане, који су регулисали питање свог боравка у нашој земљи важи следеће:

1. Амбасадори, посланици, изванредни посланици и опуномоћени министри, отправници послова, саветници амбасада или посланства, секретари амбасада или посланства, аташеи, генерални конзули, конзули, вице-конзули, њихове супруге и деца испод 16 година старости уживају право слободног кретања по читавој територији ФНРЈ, с тим што морају бити снабдевени специјалним личним картама – „личне карте за чланове дипломатског или конзуларног кора“ за зеленим корицама, издатим од стране Министарства иностраних послова и потврђеним од стране Министарства унутрашњих послова.
2. Службеници неких представништва, који немају једно од наведених својстава, а који су снабдевени личним картама – „личне карте за службенике страних представништва“, издатим од стране Министарства иностраних послова и потврђеним од Министарства унутрашњих послова, могу се са таквим личним картама слободно кретати само на подручју оног места у коме се налази представништво чији су службеници. За свако, пак, путовање ван тог места морају за сада прибављати специјалне дозволе и објаве за кретање.
3. Сви остали страни држављани, који имају дозволу боравка у нашој земљи, у једном одређеном месту, да би се кретали из места у место морају такође за сада прибављати специјалне дозволе и објаве за таква путовања.
4. Службеницима страних представништва у Београду ове дозволе и објаве издаје Министарство иностраних послова а оверава их Министарство унутрашњих послова; службеницима конзуларних представништва у главним градовима појединих република такве дозволе издају Министарства унутрашњих послова народних република, док осталим страним држављанима те дозволе издају органи Министарства унутрашњих послова – градски и срески одсеци унутрашњих послова или окружна одељења унутрашњих послова.

5. Из свега изложених произилази, да ограничења која у овом погледу постоје, важе за све стране држављане који се налазе у Југославији, а не само за држављане Велике Британије. Напомињемо да су ова ограничења привременог карактера, те да ћемо Вас о свим изменама у овом погледу благовремено обавестити.“¹³⁷

Foreign Office је 25. априла 1946. године известио је југословенско Министарство иностраних послова да ће на месту британског амбасадора у Београду, Ралфа Стивенсона заменити Чарлс Пик¹³⁸. Пик је, међутим, тек у августу те године предао акредитиве и постао нови британски амбасадор у Београду, док је у међувремену ову функцију обављао Џ. Клатн.¹³⁹ Након ове смене на месту британског амбасадора, не долази до превелике промене у односу британске амбасаде према југословенским властима, с тим што се из изшветаја чланова југословенске владе, пре свега Министарства иностраних послова јасно види да се о Пиду пише у пријатијем тону него о Стивенсону.¹⁴⁰

У разговору између новог британског амбасадора Пика и генерала Велебита, 26. августа 1946. године, Пик је констатовао да је политичка ситуација између Енглеске и Југославије и даље врло тешка, те да се могу предвидети даље затегнутости. Он је даље констатовао, да је упркос овој чињеници, од његог доласка у Југославију запазио да владају добри односи између штаба Амбасаде и Министарства иностраних послова. Амбасадор је такође предложио да се прибегава дотадашњој пракси писања оштрих нота, већ да се спорови спорови решавају разговорима и личним контактима. Даље у разговору Пик се дотакао тема америчких оборених авиона, истакавши да сматра да је оржуана интервенција била непотребна, с обзиром да се случајеви залуталих летелица често дешавају, као и питања авиона британске амбасаде, образложивши да сматра да свака амбасада треба да има свој авион ради брже везе са конзулатима и иностранством, као и да је британска влада спремна да обезбеди Југославији једну авионску базу у Енглеској.¹⁴¹

¹³⁷ ДА, ПА 1946 24. Енглеска.

¹³⁸ Чарлс Пик (рођен 2. јануара 1897. године, преминуо 10. априла 1958. године) био је британски дипломата. Вршио је дужност британског амбасадор у Београду од 1946. до 1951. године и у Атини од 1951. до 1957. године.

¹³⁹ Ђоко Трипковић, *нав. дело*, 143.

¹⁴⁰ ДА, ПА 1946 24. Енглеска.

¹⁴¹ *Исто*.

Приликом разговора амбасадора Пика и Јосипа Броза 13. децембра 1946. године. На почетку разговора, амбасадор се прво дотакао питања јачања културних веза између ФНРЈ и Велике Британије, пре свега на британске читаонице. Он је упитао Тита да ли би било могуће отворити ове читаонице у Сплиту и Сарајеву, по угледу на већ постојеће читаонице у Београду и Загребу. Даље у разговору, Пик је истакао да је врло забрину због летења британских пилота преко Карпата, нарочито у то време, те је поново тражио да се дозволи прелетање преко територије ФНРЈ. Тито је на ово одговорио да мисли да би било најбоље за британске авионе да лете дуж граница Румуније и Југославије до „Гвоздених врата“. На крају овог разговора, амбасадор је још пренео личну поруку британског премијера Атлија за Тита: „У енглеском парламенту све се више чују жеље посланика да се Степинац ослободи из затвора. Те жеље не долазе само са стране либерала и конзервативаца, већ и са стране лабуриста, пријатеља Југославије. Енглеска влада је до сада упорно стајала на становишту да је пресуда Степинцу унутрашња ствар Југославије у што се она неће и не може мешати. Али она ипак сматра да би, са политичке стране било важно да Југославија учини извештај гест попуштања Степинцу.“ Тито је на ову поруку одговорио да је он сагласан са тим да је питање осуде Степинца унутрашња ствар Југославије, те да у том тренутку не долази у обзир било какво пуштање Степинца, док би у будућности то зависило од става католичке цркве и клера.¹⁴²

Амбасадор Пик се у мају 1947. године сусрео и са југословенским амбасадором у Лондону, Леонтићем, у Београду, на вечери којој су присуствовали и француски, пољски и швајцарски амбасадори. У разговору са Леонтићем, Пик је нагласио како они морају учинити све што је могуће како би се односи између Југославије и Велике Британије поправили. Британски амбасадор је истакао да он, са своје стране, преузима све да његова влада удовољи „оправданим југословенским захтевима“ по питању избеглица у Италији, нарочито у погледу ратних злочинаца.

Прелазећи на другу тему, Пик је критиковао југословенско држање по питању издавања виза енглеским новинарима. Он је нагласио како је неопходно да југословенска влада буде либералнија са издавањем виза јер, како он сматра, непосредно упознавање стања у

¹⁴² Исто.

Југославији од стране Енглеза допринело отклањању сумње и предрасуда према Југославији.

Последња тема о којој су разговарали Леонтић и Пик било је питање Трста. Леонтић је замерио Пику што британска влада ни у једном тренутку није ни мало подржала југословенску страну по овом питању. Пик је нагласио да они, чак и да желе тако нешто да ураде, нису у могућност због политичке ситуације у том региону, и свету уопште, те да би било најбоље уколико би Југословени били спремни на одређени компромис, и то у директном разговору са Италијанима.¹⁴³

Амбасадор Пик, је између осталог, дипломатске разговоре крајем 1946. и током 1947. године, водио највише са Алешом Беблером¹⁴⁴. Теме око којих су најчешће вођени ови разговори биле су пре свега Тршћанско питање, дозволе за прелетање југословенске територије од стране британских авиона, питање склапања трговинског споразума између Југославије и Велике Британије као и питање југословенских политичких избеглица.

По питању Трста ситуација се мењала из дана у дан, где су обе стране, и југословенска и савезничка, односно италијанска, избегавале да направе било какве уступке овој другој, па чак и када су у питању биле минималне територијалне корекције. Овакав став обе стране све више је доводио до пораста политичких тензија и избијања мањих или већих инцидената на територији Трста и Јулијске крајине.

С обзиром да авио-саобраћај у Југославији, у том тренуку и даље није био организован на адекватан начин, и због југословенске подозривости према Британцима уопште, британским авионима је било омогућено да прелећу територију ФНРЈ само уз изричиту дозволу југословенских власти, које су само у ретким случајевима такве дозволе издавале.

Трговински споразум, који је у другој половини 1947. године био једно од главних питања у југословенско-британским односима, је тема о којој су Пик и Беблер највише разговарали. Пик је врло детаљно пратио преговоре делегација Југославије и Велике Британије који су се водили у Лондону, и на свакодневном нивоу је расправљао са

¹⁴³ ДА, ПА 1947 29. Енглеска.

¹⁴⁴ Алеш Беблер (рођен 8. јуна 1907. године, преминуо 12. августа 1981. године) био је југословенски правник, дипломата. Учествовао је у Шпанском грађанском рату и Народноослободилачкој борби. Децембра 1945. године ушао је у дипломатску службу и постао помоћник министра иностраних послова.

Библером о тој теми, представљајући још једну директну спону двеју влада која је ове преговоре убржавала.¹⁴⁵

¹⁴⁵ *Исто.*

ЗАКЉУЧАК

Након завршетка Другог светског рата, током којег је у Југославији на власт дошла Комунистичка партија Југославије, дошло је до великих промена у југословенском државном апарату и свим државним институцијама, па тако и у југословенским посланствима, односно амбасадама широм света. Једна од тих амбасада била је и југословенска амбасада у Лондону. Нова власт у овој амбасадаци успостављена је непуних месец дана након краја рата у Европи, са новим амбасадором Љубом Леонтићем. Долазак новог режима на власт у Југославији, те самим тим и долазак новог режима у амбасадаци у Лондону, ипак није значио и крај функција разних чиновника амбасаде који су на те функције ступили пре рата. Већина ових чиновника остала је запослена у амбасадаци све до друге половине 1947. године. Нови режим такође није значио да ће се функционисање амбасаде знатно променити у односу на прошли период, макар не одмах, доведши на тај начин до озбиљних критика од стране Министарства иностраних послова југословенске владе.

Амбасада у Лондону није имала нимало лак посао, с обзиром да је морала да се ухвати у коштац са врло комплексном политичком ситуацијом која је настала крајем Другог светског рата у Европи. Иако званично савезници, Југославија и Велика Британија су одмах након завршетка ратних операција исказале међусобна неслагања по скоро сваком битном политичком или економском питању, а једино питање по ком су се обе могле сложити, била је борба против фашизма, која је у том тренутку, наизглед, била завршена. Чиновници амбасаде, на челу са амбасадором, суочавали су се константно са веома ригидним ставовима чланова британске владе по свим кључним политичким питањима, и били су, веома изоловани у политичком смислу, у својим настојањима да изврше што већи утицај на британску владу и јавно мњење.

Амбасадин главни посао, поред већ поменутог остваривања политичког утицаја у Великој Британији, било је извештавање о свим важним догађајима, личностима и групацијама, као и став британске владе, штампе и јавности о њима. Такође, амбасада је вршила улогу посредника у комуникацији између влада Велике Британије и Југославије, с

обзиром да су сви захтеви упућени од стране британске владе југословенској ишли преко ње.

Организација рада амбасаде у Лондону у почетку није била савршена. Њени запослени су били постављени на те позиције од стране бившег режима, а оне које је поставио нови режим није красило превелико пређашње искуство у дипломатији. С обзиром на ову чињеницу и не чуди то што је она често била критикована од стране Министарства иностраних послова владе Југославије. Ипак, утисак је, да је након неке врсте реконструкције њене структуре, која се десила у другој половини 1947. године, амбасада почела да остварује све потребе Министарства коме је одговарала.

Кључно питање у југословенско-британским односима, па и шире, у периоду непосредно после Другог светског рата, било је Тршћанско питање. Југословенске територијалне аспирације према Трсту и Јулијској Крајини представљале су узрок сталног политичког трења југословенске и британске владе и њихових чиновника. Малтене да не постоји извештај који је амбасада у Лондону доставила Министартву иностраних послова у коме се не спомиње питање Трста. Ситуација на терену је била компликована, посебно када се узму свакодневни инциденти који су се дешавали на границама савезничке зоне „А“ и југословенске зоне „Б“. Уз сав труд који су дипломатски представници и једне и друге стране улагали у решавање овог проблема, све до средине наредне деценије, ово питање ће представљати први и највећи камен спотицања између Југославије и Велике Британије.

Како би се у целини разумели односи Југославије и Велике Британије потребно је обратити пажњу и на посао који је обављала британска амбасада у Београду. Слично југословенској амбасади у Лондону, ова амбасада је била посредник у комуникацији двеју влада, преносећи ставове југословенске владе својој влади у Лондону. Британска амбасада је у Београду константно вршила притиске по разним питањима на југословенску владу и покушавала да што више прошири британски утицај у Југославији. Главна места на којима је то и успевала, и на којима су се сакупљали сви реакционарни и антидржавни елементи у Југославији биле су британске читаонице, пре свега у Београду и Загребу, у којима су држана предавања и пуштане пројекције филмова који су иначе били забрањени у Југославији.

Утисак је да је југословенска амбасада у Лондону имала веома незахвалан задатак током првих година по завршетку Другог светског рата. У скоро непријатељским околностима, а на стратешки и политички једном до навјажнијих места за целокупну политику Југославије, амбасада је, чини се стално балансирали између спровођења воље своје владе и одржавања колико толико добрих веза са представницима британске власти, у циљу остваривања што бољих југословенско-британских односа.

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Извори:

- Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДА), Политичка архива (ПА).
- Архив Југославије (АЈ), Централни комитет Савеза комуниста Југославије (ЦКСКЈ)
- Архив Југославије (АЈ), Телеграфска агенција Нове Југославије (ТАНЈУГ)

Литература:

- Димитријевић Богдан, Богетић Драган, *Трићанска криза 1945-1954, Војно политички аспекти*, Београд, 2009.
- Димић Љубодраг, *Југославија и Хладни рат, Огледи о спољној политици Јосипа Броза Тита (1944-1974)*, Београд, 2014.
- Матковић Стјепан, „Љубо Леонтић: његови политички погледи 1939.-1947.“, у: *Зборник радова с Десничиних сусрета 2011. – Интелектуалци и рат 1937.-1947.*, Загреб, 2012, 72-82.
- Петрановић Бранко, *Историја Југославије 1918-1988* књ. 2, Београд 1988.
- Петрановић Бранко, *Историја Југославије 1918-1988* књ. 3, Београд 1988.
- Петрановић Бранко, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд, 1969.
- Слободан Селенић, „Југословенска дипломатија 1945-1950: стварање партијске дипломатије“ у: „*Annales, series historia et sociologia*“, Копар 24/2014, 553-562.
- Трипковић Ђоко, *Прилике у Југославији и Велика Британија 1945-1948*, Београд, 1990.